

MAHAMUL03014/13/1/2012-TC
Special Issue 1 August, 2016

ISSN :
Online : 2320-8341
Print : 2320-6446

RESEARCH FRONT

An International Multidisciplinary Research Journal

Dr. B. S. JADHAV
M.A., M.Phil., Ph.D.
Research Guide & Head,
Dept. of Geography,
Shri Vijaysinha Yadav Arts &
Science College, Peth Vadgaon,
Dist. Kolhapur - 416 112.

**National Seminar
on**

Watershed Development in India : Issues and Realities

Organized by
Department of Geography
(26 & 27 August, 2016)

Rayat Shikshan Sanstha's
**Balwant College,
Vita**

Chairman
Prin. Dr. Suresh Salunkhe
Chief Editor
Dr. Rajendra Garge

Executive Editor
Dr. A. V. Pore

Co-editor
Smt. S. A. Khot

कोल्हापूर जिल्ह्यातील जलसिंचन क्षेत्राच्या स्थल कालीय बदलाचा अभ्यास (१९९१ – २०११)

भरत पाटील

सहा.प्राध्यापक व भूगोलशास्त्र विभाग प्रमुख, कोतोली कॉलेज, कोतोली, जि. कोल्हापूर.

वी.एस.जाधव

सहा.प्राध्यापक व भूगोलशास्त्र विभाग प्रमुख, श्री विजयसिंह यादव कला व विज्ञान महाविद्यालय, पेठ वडगाव.

प्रस्तावना

महाराष्ट्रातील कोल्हापूर जिल्हा हा कृषी क्षेत्रामध्ये एक प्रगत व आघाडीवरील जिल्हा म्हणून ओळखला जातो. जलसिंचनाखाली प्रत्यक्ष असलेल्या क्षेत्राच्या २०११ च्या सांखिकी अहवालातील आकडेवारी नुसार कोल्हापूर (१९९.९१ हजार हेक्टर) जिल्हाचा पुणे (३९३.६२), सोलापूर (३७४.६८), अहमदनगर (३०२.९२), सातारा (२२४.८४) नंतर पाचवा क्रमांक लागतो. कोल्हापूर जिल्यामध्येही निव्वळ जलसिंचनाखाली असलेल्या क्षेत्राच्या वितरणामध्ये कमालीची विषमता आढळून येते. सदर शोधनिबंधामध्ये कोल्हापूर जिल्याच्या जलसिंचन क्षेत्राच्या स्थल कालीय बदलाचा अभ्यास करणेत आला आहे. शोधनिबंधासाठी आवश्यक आकडेवारी कोल्हापूर जिल्हा जनगणना अहवाल १९९१, २००१ व २०११ मधून संकलित केली आहे. जलसिंचन क्षेत्राच्या सांखिकी आकडेवारीचे वितरण नकाशाच्या माध्यमातून दर्शविले आहे.

कोल्हापूर जिल्हाच्या निव्वळ जलसिंचन क्षेत्राच्या सांखिकी आकडेवारीच्या वितरणानुसार जिल्याच्या १२ तालुक्यांपैकी १९९१ मध्ये १५ टक्के पेक्षा जास्त क्षेत्र असलेल्या हातकणंगले व शिरोळ या २ तालुक्यांचा समावेश होतो. २००१ मध्ये हातकणंगले, शिरोळ व करवीर या तीन तसेच २०११ मध्ये हातकणंगले, शिरोळ, करवीर, पन्हाळा व कागल या पाच तालुक्यांचा समावेश १५ टक्के पेक्षा जास्त निव्वळ जलसिंचनाखाली क्षेत्र असलेल्या गटामध्ये होतो. यावरून गेल्या वीस वर्षांमध्ये तालुकानिहाय निव्वळ जलसिंचनाखाली असलेल्या क्षेत्रामध्ये वाढ होत असल्याचे निदर्शनास येते.

अभ्यास क्षेत्र

कोल्हापूर जिल्हा महाराष्ट्र राज्याच्या दक्षिणेकडील नैऋत्य पठारी भागावर १६ ४२ उत्तर अक्षांशावर तर ७४ १५ पूर्व रेखांशावर वसला असून जिल्याच्या पश्चिमेस सह्याद्रीचा कडा, उत्तरेस वारणा नदी, पूर्वेस अंशता कृष्णा नदी व दक्षिणेस कर्नाटक राज्यातील बेळगाव जिल्हा अशा चतुसिमा आहेत. कोल्हापूर जिल्हाचे क्षेत्रफळ ७७४६ चौ. किमी इतके असून ते राज्याच्या क्षेत्रफळाच्या २.५ टक्के इतके आहे. जिल्यातून कृष्णा, वारणा, पंचगंगा, दूधगंगा, वेदगंगा, हिरण्यकेशी व घटप्रभा या नद्या वाहतात. कृष्णा नदी जिल्याच्या ईशान्यपूर्व सीमेवरून तर वारणा, पंचगंगा, आणि हिरण्यकेशी या नद्या वायव्येकडून आग्नेयेकडे वाहतात.

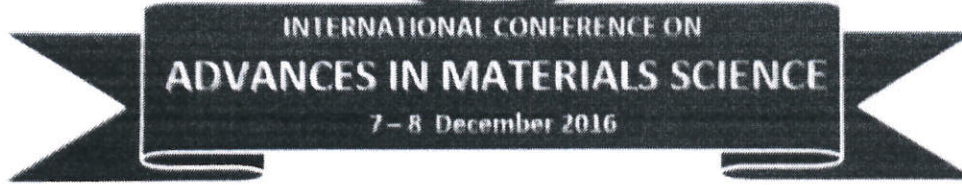
जिल्याच्या पश्चिमेकडील सह्याद्री पर्वतरांगामध्ये दाट झाडी असून तेथे पर्जन्याचे प्रमाण अधिक आहे. त्यामुळे तेथील हवामान थंड आहे. पश्चिमेकडून पुर्वेकडे प्रमाण कमी कमी होत जाते. त्यामुळे पश्चिमेकडील गगनबावडा, राधानगरी, चंदगड, व आजरा, या तालुक्यात पर्जन्यमान जास्त तर पूर्वेकडील शिरोळ व हातकणंगले तालुक्यात पर्जन्यमान कमी आढळते. सन २०११-१२ अखेर जिल्यात राधानगरी, तुळशी, दूधगंगा व वारणा हे मोठे पाटबंधारे प्रकल्प कार्यरत आहेत. तसेच जिल्यात १२ मध्यम पाटबंधारे, ८४ लघु सिंचन प्रकल्प, १४७ पाझर तलाव व २५ कोल्हापूर पद्धतीचे बंधारे पूर्ण झाले आहेत. जिल्हातील ४ मोठ्या प्रकल्पाचे १.३४ लाख हेक्टर तर मध्यम प्रकल्पांचे १.३४ लाख एवढे लाभक्षेत्र आहे. अभ्यास पद्धती

कोल्हापूर जिल्याच्या निव्वळ जलसिंचन क्षेत्राच्या स्थल कालीय बदलाच्या अभ्यासासाठी सदर शोधनिबंधामध्ये द्वितीयक स्वरूपाच्या सांखिकी आकडेवारीचा वापर करणेत आलेला आहे. द्वितीयक स्वरूपाची सांखिकी आकडेवारी कोल्हापूर जिल्हा जनगणना अहवाल १९९१, २००१ व २०११ मधून संकलित केलेली आहे. निव्वळ जलसिंचन क्षेत्र टक्केवारीखालील दिलेल्या सूत्राच्या सहायाने काढलेली आहे.

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Raje Ramrao Mahavidyalaya, Jath

Dist: Sangli (Maharashtra State) India 416404.

Proceeding of International Conference on Advances in Materials Science

Vol-II

ISBN 978-93-5254-490-5

DR. S. Y. HONAGEKAR
Editor in Chief

MR. SANJEEV P. DALAWAI
Associate Editor

DR. SANJAY S. LATTHE
Associate Editor

DR. SHRIKANT R. KOKARE
Editor

Microstructural and Morphological study of SnO₂ nanoparticles

C. B. Mane^{a*}, R. P. Pawar^b, D. D. Gaikwad^c, R. V. Khobare^c, A. P. Tayade^d, K. D. Warad^e

^aDepartment of Chemistry, Shri. Vijaysinha Yadav College of Arts and Science, Peth Vadgaon, ^bDepartment of Chemistry, Govt. Vidarbha Institute of Science and Humanities, Amravati, ^cGovernment College of Arts and Science, Aurangabad, Maharashtra (India).

*Corresponding author-Chandrakant B. Mane, E-mail: cbmane007@gmail.com

Abstract

The present work involves the study of tin oxide nanoparticles by a simple micro wave assisted sol-gel method by studying growth, microstructure and morphology. The characterization of SnO₂ nanoparticles was carried out by X-ray Diffraction to investigate the phase structure. The optical study was carried out by using UV Visible absorption spectroscopy. The surface morphology and nanostructure properties of the same sample were observed by scanning electron microscopy (SEM) and transmission electron microscopy (TEM). Different parameters like pH of the solution, temperature of substrate, deposition time, annealing etc. were carefully monitor to decide the optimized growth condition of the tin oxide nanoparticles.

Key words: Microstructural, Morphological.

1. Introduction

In metal oxides, tin oxide is an important n-type semiconductor material with wide band gap ($E_g = 3.6$ eV). Because of its unique electronic, optical, electrochemical and catalytic properties, tin oxide were extensively used in number of applications such as catalytic agent [1,2], heat reflecting mirrors[3,4], gas sensors[5,6] solar cell, transparent conducting electrodes, soiled-state sensors, rechargeable Li batteries and optoelectronic devices [7] etc. Many methods have previously used for synthesis of tin oxide. Naze et al [8] have synthesized Tin Oxide (SnO₂) nanoparticles by chemical precipitation method. Tetragonal phase SnO₂ nanocrystals were synthesized via facile solvothermal process by using SnCl₄.5H₂O and HCl at different temperature. by Anandan et al.[9], Zhang et al [10] have synthesized nanostructured tin oxide using a sol-gel process based on tin tetrachloride and ethylene glycol. Furthermore Patil et al [11] also have previously reported Preparation and Characterization of SnO₂ Nanoparticles by Hydrothermal Route. Krishnakumar et.al [12] successfully prepared SnO₂ nanoparticle (39 nm) by simple chemical method. The nanocrystalline SnO₂ material was having better humidity sensing property towards moisture, when compared with bulk SnO₂ material. Thus, synthesis and applications of SnO₂ nanomaterials encourages researchers and can be exposed new accesses in the research and development.

Tin oxide nanoparticles have attracted considerable attention due to their unique properties, which are not present in bulk materials. In this investigation, we synthesize tin oxide nanoparticles by a simple micro wave assisted sol-gel method. The raw materials used for present study are very cheap and the SnO₂ particles obtained are in the nanometer scale with very high surface area. The particles have been characterized by means of XRD, UV-Vis, FTIR, SEM and TEM.

2. Experimental

All the chemicals are of analytical grade about 2.2565 g of SnCl₄ 2H₂O is dissolved in 100 ml Distilled water. 30 ml of above solution is taken in 250 ml Beaker and 45 ml 1M ammonia solution was added dropwise with constant stirring till precipitation completed and gel is formed. Then the solution was kept in (800 W EO-77 HORNO ELECTRICO, ORBIT) microwave oven at 80°C for 30 min. The resulting gel was filtered through Whatmann filter paper No. 40 then it is dried at 80°C for 24 Hrs in order to remove moisture or water molecule present in it. Then the precipitate obtained collected in silica crucible and calcination was carried out at 550°C for 2 hrs finally ash colored tin oxide nanoparticles were formed.

3. Result and Discussion

Fig. 1 shows that X-ray diffraction pattern of SnO₂ nanoparticles. The observed 'd' values of the film were in good agreement with those reported in the JCPDs data file for SnO₂ (88-0287), possessing tetragonal crystal structure. Furthermore it is

ISBN : 978-81-930943-2-7

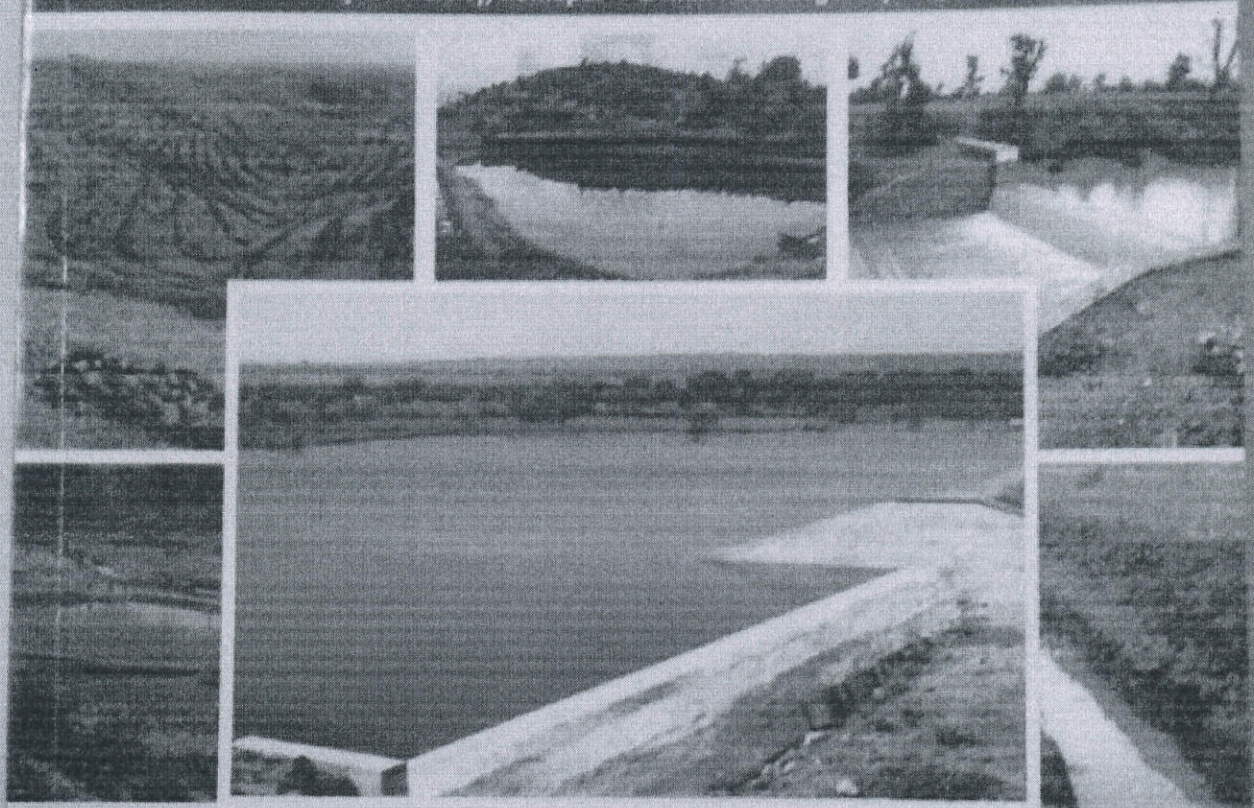

ARTS, COMMERCE COLLEGE, MAYANI

Tal. Khatav, Dist. Satara - 415102. Ph. No. : 02161-270528

Accredited by NAAC

Affiliated to Shivaji University, Kolhapur E-mail : acollegemayani@rediffmail.com

UGC Sponsored
ONE DAY NATIONAL SEMINAR ON

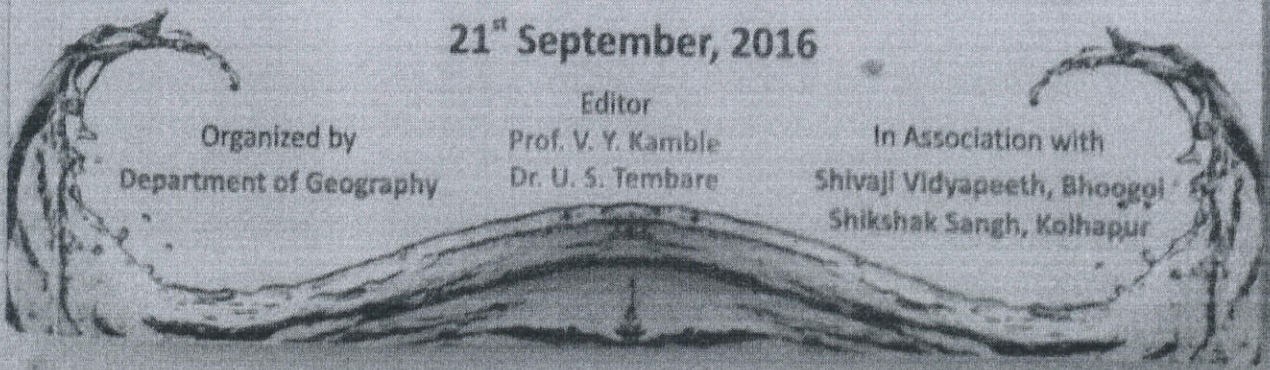
"WATERSHED DEVELOPMENT & MANAGEMENT IN DROUGHT - PRONE REGION IN INDIA"

21st September, 2016

Organized by
Department of Geography

Editor
Prof. V. Y. Kamble
Dr. U. S. Tembare

In Association with
Shivaji Vidyapeeth, Bhoogol
Shikshak Sangh, Kolhapur

APPLICATION OF REMOTE SENSING IN LANDFORM ANALYSIS OF KHANAPUR TAHSIL IN SANGLI DISTRICT.

* DR. SALVE S. G., ** DR. PATIL M. A., *** BHANDARE D. J.

* Dept. of Geography, Smt. K. R. P. Kanya Mahavidyalaya, Islampur, Dist. Sangli

** Dept. of Geography, Vijaysinha Yadav College, Peth-Wadgaon, Dist. Kolhapur

*** Dept. of Geography, Vijaysinha Yadav College, Peth-Wadgaon, Dist. Kolhapur

Introduction:

The geomorphology is concerned with the study of landforms material and related processes. It is concerned with the scientific study of the landforms. Interpretation of landforms plays a very important role in molding land use, landscape, surficial material and human activities. Although the geomorphology aims at examining the relief of the surface and try to understand its evolution and their relationship with underlying rocks.

Present geomorphology is not remained only descriptive study of the landform but is influenced by quantitative approach and qualitative conclusions are drawn. It has been more applied to the aspect of resource conservation and environmental management planning.

Traditionally, geomorphological map is prepared with the help of topographic maps and conventional field studies. But for the purpose of geomorphologic study and map here an attempt is made to adopt the technique of remote sensing.

Remote sensing is a science and art of obtaining information about an object, area or phenomenon through the analysis of data acquired by a device that is not in contact with object, area, phenomenon under investigation (Lilles and Kiefer). Remote sensing technique opened new era for landform analysis and planned development of environmental aspects. The geomorphologic studies can also be carried out by using this technique.

In present scientific age the aerial photo interpretation is a valuable aid to the geoscientist and planners. The satellite remote sensing has provided opportunities for better observations and more systematic analysis of various geomorphologic units.

Aims and Objectives:

The problem is directly linked with the study of selected geomorphological conditions of Khanapur tahsil. The principal objectives of present study are as follows.

1. To obtain basic information from remotely sensed data, toposheets and some field check on different aspects of landforms.
2. To delineate and map the various landforms and find the variations in landform structures and their morphology.
3. The study is also carried out for understanding the process of evolution of landforms and their future effects.

3. Study Area:

For present investigation the study area of Khanapur tahsil located at Deccan plateau particularly in Shambhu-Mahadev hill ranges known as Khanapur plateau. The region lies between $17^{\circ} 05' N.$ to $17^{\circ} 25' N.$ low latitude and $74^{\circ} 20' E.$ to 74° longitude and it comes under rain shadow zone of Western Ghats and comprises of Khanapur plateau.

4. Database and Methodology:

The data were collected both from primary and secondary sources. Primary data collected through field travels in the study area to make note of landforms and their evolution.

Price: 550 /-

**AGRICULTURAL TRANSFORMATION IN INDIA SINCE
INDEPENDENCE**

Dr. Adinath D. Gade

Email ID: abhidnyagade2008@gmail.com

© 2016 by Laxmi Book Publication, Solapur.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without prior permission of the author. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages. [The responsibility for the facts stated, conclusions reached, etc., is entirely that of the author. The publisher is not responsible for them, whatsoever.]

ISBN– 978-1-365-58073-4

Published by,

Lulu Publication

3101 Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607,
United States.

Printed by,

Laxmi Book Publication,

258/34, RaviwarPeth,
Solapur, Maharashtra, India.

Contact No. : 9595359435

Website: <http://www.isrj.org>

Email ID: ayisrj@yahoo.in

Pune Branch Address

SR No 33/8/6 WadgaonBk AT No 10

DnyaneshApart , Pune -411041

Email Id :- ayisrjpune@gmail.com / lbppune@gmail.com

AGRO-TOURISM: AN ALTERNATIVE FOR DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL FARMERS IN KOLHAPUR DISTRICT (M.S.)

*Bhandare D. J.

**Dr. Potdar M. B.

Abstract

Tourism is a basic and the most desirable human activity deserving the praise and encouragement of all people. It is an industry concerned with attracting people to a destination transporting them, their housing, feeding and entertaining them on arrival and returning to their home. Now a day, Agriculture and Tourism are fast growing aspects of economy in developing countries. Like tourism agriculture is also not much stabilized sector in India. Agro-tourism is one of the new trends in tourism in present state. No doubt the country is rich in Agriculture potentials such as, variety of crops, production, area of cultivation out of total area etc. Maharashtra state and particularly the south-western part is having the huge production of variety of crops due to the irrigational development. In collaboration of Tourism sector with agriculture field a new 'Agro-Tourism' concept is introduced in India particularly in Maharashtra state. Kolhapur district can be treated as suitable for agro-tourism due to its development in agriculture and allied activities. The present study is based on the agro-tourism and its developmental challenges in Kolhapur district.

Keywords: *Tourism, Agro-tourism and rural tourism.*

**Assistant Professor, Department of Geography, Shri Vijaysinha Yadav Arts And Science College, Peth Vadgaon, Dist: Kolhapur. (M.S.)*

***Assistant professor, Department of Geography, Shivaji University, Kolhapur Dist Kolhapur (M.S.)*

ISBN : 978-81930413-9

Estd. 1945

Kasegaon Education Society's

ARTS & COMMERCE COLLEGE, ASTHA

NAAC 'B'

Tal. Walwa, Dist. Sangli. Maharashtra 416301

Estd. 1965

Email : san.accashta@gmail.com Website : www.aaccashta.org

UGC SPONSORED
NATIONAL
CONFERENCE ON

“ENVIRONMENTAL ISSUES OF AGRICULTURE DEVELOPMENT IN INDIA”

11th & 12th August, 2016

Editor,
Dr. Arun B. Patil

Organized by
Department of Geography
ARTS & COMMERCE COLLEGE, ASTHA

In Association with
Shivaji Vidyapeeth Bhoogol Shikshak Sangh, Kolhapur.

CHANDOLI NATIONAL PARK: A PROSPECTIVE OF ECOTOURISM IN SANGLI DISTRICT (MAHARASHTRA STATE)

***BHANDARE D. J.**

****POTDAR M. B.**

- * Assistant Professor, Shri Vijaysinha Yadav Arts and Science College, Peth Vadgaon, Dist. Kolhapur.
- ** Assistant professor, Dept. of Geography, Shivaji University, Kolhapur, Dist. Kolhapur.

ABSTRACT

Ecotourism is entirely a new approach in tourism. In India, Ecotourism comprised of Wildlife areas. National parks are the most developed tourism destinations in this category. In present study Chandoli National Park in Warana River Catchment area is given as a prospective place for ecotourism. To delineate the potentiality it is calculated through Development Index. As a result it is the potential place for Ecotourism. There are some tourist places to visit along the National Park. The Sadaa, Waterfall, rich Flora and Fauna are the common but distinguished features of this park. The SWOT analysis is made to make this place clear for Ecotourism development.

Keywords: Ecotourism, National Park, Development Index, Flora, Fauna etc.

1.1 Introduction:

The phenomena of tourism have received worldwide recognition and it is growing by leaps and bounds. Nature-based tourism a sub-sector of tourism can be an important channel for redistributing resources from countries, which comprise mega-biodiversity regions and protected parks (Gosling, 1990). Ecotourism is entirely a new approach in tourism. It was introduced in Africa with legalization of hunting in Africa in 1950. This need for recreational hunting zones lead to the creation of protected areas, national parks, and game reserves. The term was coined by Hector Ceballos-Lascurian in 1983 and was initially used to describe nature-based travel to relatively undisturbed areas with an emphasis on education. The concept of Ecotourism was emerged in 1990s. There seems to be universal acceptance of the fact that ecotourism was viable long before the 1980s in practice, it not in name. Recently, the growth of ecotourism and tourism industry compared and the result was that 20 to 35 per cent growth recorded by Ecotourism as compared to the growth by tourism recorded merely 4 to 5 per cent annually.

India is the country of diversity of nature, culture, traditions, and so on. There are various types of tourism area where tourist attracts in India. Recently India has been launched the Ecotourism concept in the wild areas of National Parks, Wildlife Sanctuary and cultural areas. Ecotourism is accepted by Government of Maharashtra. Recently Western Ghats got the nomination from UNESCO's World Heritage Centre Committee for some sites i.e. Kas Plateau, Koyna Wildlife Sanctuary, Chandoli National Park and Radhanagari Wildlife Sanctuary.

1.2 Concept of National Park:

India is one of the 17 mega diverse countries of the world (Ministry of Environment Forest and Climate change, 2015). The National Tourism Policy (NTP), 2002 states - "wildlife sanctuaries and national parks need to be integrated as an integral part of an India tourism product, and priority needs to be given to the preparation of site and visitor management plans

Sant Dnyaneshwar Shikshan Sanstha's

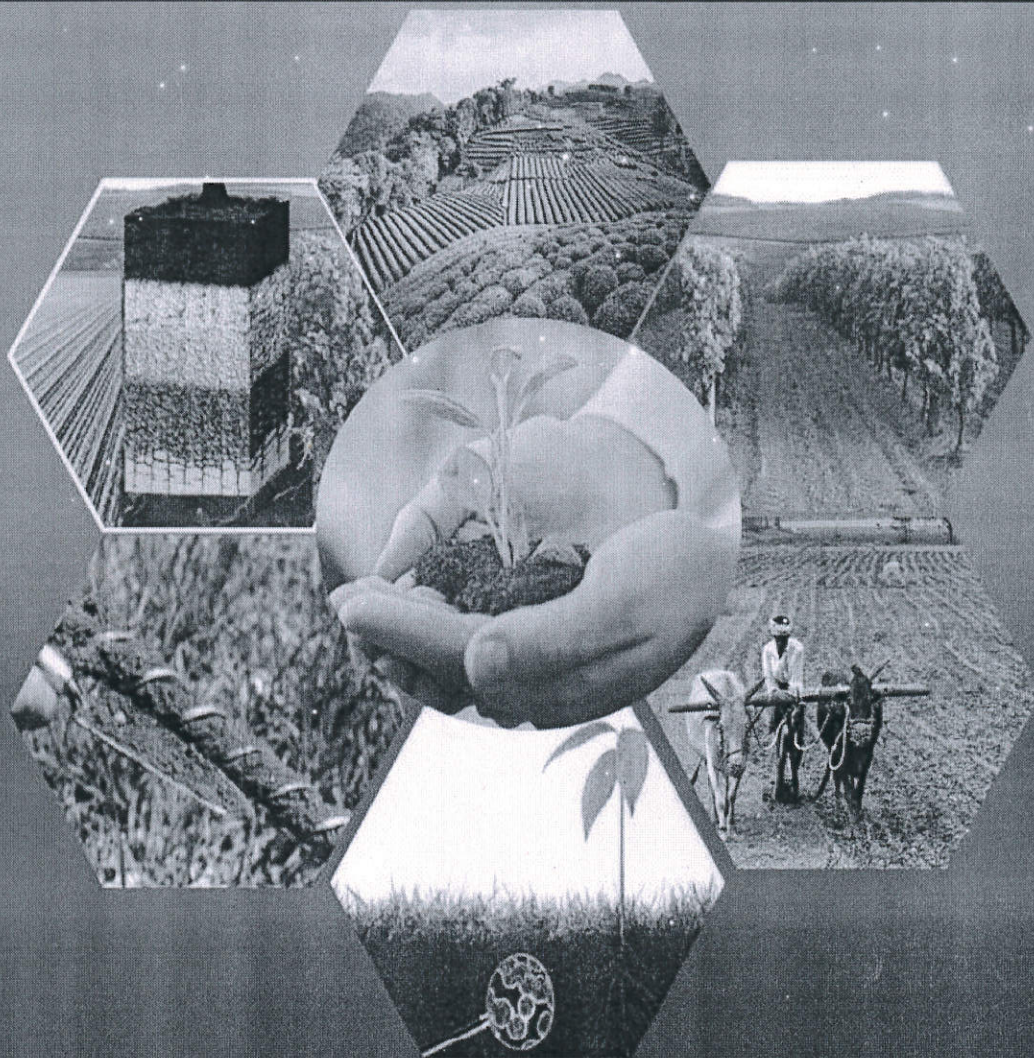
HON. SHRI. ANNASAHEB DANGE ACS COLLEGE, HATKANANGALE

ISBN - 978-81-927211-1

- PROCEEDINGS -

ICSSR SPONSORED NATIONAL CONFERENCE
**SOIL MANAGEMENT AND
SUSTAINABLE
AGRICULTURAL DEVELOPMENT**

DR. M. N. SURVASE

Convener & Editor

MR. A. S. MAHAJAN.

Co-Editor

DR. YOJANA V. JUGALE

Principal

ISBN – 978-81-927211-1-7

Proceedings of National Seminar on “Soil Management And Sustainable Agricultural Development”

HORTICULTURAL CROP DIVERSIFICATION IN OSMANABAD DISTRICT:

A GEOGRAPHICAL ANALYSIS

Ganesh Laxman Jadhav, Sambhaji College, Murud. Ta. Dist. Latur

Patil M.A. , Shri, Vijaysinh Yadav Mahavidyalaya, Peth Vadgaon,

Ta. Hatkanagale, Dist. Kolhapur

Abstract:

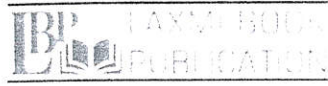
In modern sense agriculture consists of horticulture, fish farming, pig farming and poultry. Horticulture is the most important type of agriculture. It is carried out under the control of natural environment. Agricultural regionalization is an aggregation of areal unites in the form of contiguous in geographic and taxonomic spaces with similar features of agriculture. Delimitation of agricultural region has great importance because it is very important for agricultural planning and development. Crop diversification enables the geographers and planners to understand the areas of various crops grown in a region at a given point of time. The continuous cultivation of a particular crop in a unit or region, however leads to progressive reduction in yield, where as crop diversification leads replenish the soil fertility. Therefore an attempt is made here to study horticultural crop diversification region in Osmanabad district. The present paper is based on secondary sources. To find out horticultural crop diversification Bhatia's (1965) method is used. The study reveals that crop diversification is high in northern and southern part of the district consists of Washi, Lohara and Omerga tehsils.

Keywords: Agricultural regions, crop diversification, Bhatia's method.

Introduction:

Agriculture is man's one of the oldest and major primary economic activities. In modern sense agriculture consists of horticulture, fish farming, pig farming and poultry. Horticulture is the most important type of agriculture. It is carried out under the control of natural environment. In spite of technological development, physical factors play key role in the development of horticulture in the region. Agricultural activities are 'adjusting' to areas that contain the optimum physical characteristics for that crop (Baker, 1929). Agricultural geography is as the study of regional variations in agriculture and the factors responsible for them. In India development of agriculture and allied activities provides a source of live hoods to over 70 percent of its total population. (Katar Sing, 2009). Agriculture is base of industry, trade and transportation India.

Region is one of the basic concepts of geography. Region means any tract of the earth's surface with either natural or manmade characteristics which merge it off as being different from the areas around it (Susain Mayhew, 2004). A widely accepted definition of region is 'an area that is different from other areas, according to the specified criteria'. Agricultural regionalization is an aggregation of areal unites in the form of contiguous in geographic and taxonomic spaces with similar features of agriculture (Pragati & Ramanaiah, 1999). Agricultural regionalization is not simply an operation of dividing the country into a number of agricultural regions, but it is also a method of understanding the agricultural pattern and agro- geographical relationship. It is conveys that it is a contiguous area having some kind of agricultural homogeneity. Any segment or portion of the Earth's surface possessing a distinctive form of agriculture is an agricultural region (Jasbir Singh, 1984). The term agricultural region has been used in its traditional sense but still it does not lose any significance; rather it's used much wider. Among the

Price: 550 /-

**AGRICULTURAL TRANSFORMATION IN INDIA SINCE
INDEPENDENCE**

Dr. Adinath D. Gade

Email ID: abhidnyagade2008@gmail.com

© 2016 by Laxmi Book Publication, Solapur.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, without prior permission of the author. Any person who does any unauthorized act in relation to this publication may be liable to criminal prosecution and civil claims for damages. [The responsibility for the facts stated, conclusions reached, etc., is entirely that of the author. The publisher is not responsible for them, whatsoever.]

ISBN– 978-1-365-58073-4

Published by,
Lulu Publication
3101 Hillsborough St,
Raleigh, NC 27607,
United States.

Printed by,
Laxmi Book Publication,
258/34, RaviwarPeth,
Solapur, Maharashtra, India.
Contact No. : 9595359435
Website: <http://www.isrj.org>
Email ID: ayisrj@yahoo.in

Pune Branch Address
SR No 33/8/6 WadgaonBk AT No 10
DnyaneshApart , Pune -411041
Email Id :- ayisrjpune@gmail.com / lbppune@gmail.com

11

A GEOGRAPHICAL STUDY OF CROPPING PATTERN OF SOLAPUR DISTRICT

Dr. Patil M. A.

Abstract

India is predominantly an agricultural country. Agriculture has practiced in India since time immemorial. It plays a vital role in economy of India till 2011, about 80 per cent of India's population lived in rural areas and depended directly or indirectly on agriculture. The researcher has selected Solapur district from Maharashtra state for this study. Solapur district is situated on the south east fringe of the Maharashtra state. Cropping pattern of the study region is a typical of an underdeveloped agricultural economy. Varieties of crops are grown in the study region. There is spatial variation in cropping pattern depend upon rainfall and soil condition. To study the cropping pattern of various crops in all the talukas in Solapur district is the aim of this article. The data for present work has been collected from secondary sources. The collected data have been analyzed through distribution tables, graphs and statistical techniques. In Solapur district, food crops are very dominant in cropping pattern of study region. The district as a whole has 56.27 per cent of area under food grains.

Keywords: Cropping pattern, cash crops and food grains.

Assistant Professor, Department of Geography, Shri Vijaysinha Yadav Arts and Science College, Peth Vadgaon Dist. Kolhapur (M.S.)

Introduction

Agriculture includes rising of crops from the land, animal husbandry, agro-forestry and pisciculture. India is predominantly an agricultural country. Agriculture has practiced in India since time immemorial. It plays a vital role in economy of India till 2011, about 80 per cent of India's population lived in rural areas and depended directly or indirectly on agriculture. The relative importance of agriculture has reduced considerably since then due to rapid

साठोत्तरी हिंदी दलित कविता और आंबेडकरवाद

डॉ. नाजिम शेख, अध्यक्ष, हिंदी विभाग, श्री. विजयसिंह यादव कला व विज्ञान
महाविद्यालय, पो.पेटबढगांव जिल्हा-कोल्हापुर, महाराष्ट्र

इस युग का साहित्य बदलती हुई परिस्थिति के अनुरूप बदलता है। साहित्य अपने समय की मांग के अनुसार लिखा जाता है— साठोत्तरी दलित कविता इस बात का सबूत है। इस काल के दलित कविता में दलित जीवन की संवेदनाओं की प्रौढ़ अभिव्यक्ति हुई है। इन दलित कवियों ने दलित जीवन खुद सहा था। अभावग्रस्त जीवन, रोटी की तलाश, घर की समस्या, प्रस्थापितों द्वारा किया जानेवाला अन्याय, बचपनसे ही इन कवीयों को दर-दर भटकना पडा, उन्हें जिन यातनाओं से गुजरना पडा उसका यथार्थ चित्रण उनकी कविताओं में हुआ है,—

“ गाय करो

उस माँ का चेहरा
जिसका बेटा सरेआम पीटा गया
निर्ममता से
जिसने चाही थी करनी दोस्ती
जंगल के फूलों
और नदी के लहरों से ”

(ओमप्रकाश वाल्मीकि—बस्स! बहुत हो चुका—पृ.42)

कवि अपने परिवार के शोशित जीवन का चित्रण अत्यंत शब्दों में करते हैं स कवि को उनके माँ के सामने सिर्फ इसलिए पीटा जा रहा है, क्योंकि उन्होंने अपनी इच्छा से जीवन जीना चाहा था। वह अपनी इच्छा से फूलों और नदी के लहरों को पसंद करने लगे थे। कवि भारतीय समाज की मानसिकता को अभिव्यक्त करते हैं। सवर्णों द्वारा दलितों को शारीरिक यातनाएं तो दी ही जाती हैं, लेकिन उससे भी अधिक मानसिक यातनाएं दी जाती हैं जाति-पाति के भेदभाव और तर्ण-व्यवस्था में कोई बदलाव नहीं आया है,— जयप्रकाश कर्दम लिखते हैं—

“मक्कार हैं वे लोग
जो कहते हैं कि,
वर्णव्यवस्था अप्रासंगिक हो चुकी है
जब तक स्मृतियाँ रहेंगी
रामायण, गीता और वेद रहेंगे
तब तक शुचिता रहेंगी

(जयप्रकाश कर्दम—गुंगा नहीं था में— पृ.30)

दलितों को अपनी इच्छा से जीवन जीने नहीं दिया जा रहा है। उसे आज भी सवर्णों के इशारे पर ही चलना पडता है। आज दलित युवक पढ-लिखकर अपने अधिकारों के प्रति सजग हुआ है, वह अपने अधिकारों के प्रति संघर्ष कर रहा है। लेकिन उसे अपने संघर्ष की सजा भुगतनी पड रही है। जयप्रकाश कर्दम लिखते हैं —

हिंदी साहित्य में नारी विमर्श

संपादक

प्रा. अजयकुमार कांबळे

प्रकाशक

प्रधानाचार्य

डॉ. आर. एस. निळपणकर

कला महाविद्यालय, कोवाड

तहसिल-चंदगड, जि. कोल्हापुर, (महाराष्ट्र)

एवं

निर्मिती संवाद प्रॉ. प्रा. लि.

८७३ क/२, सी वॉर्ड, सिद्धिेश्री प्लाझा,

राजाराम रोड, कोल्हापुर - ४१६००२

मोबा. - ९८९०५५४३४

Email : anilnirmiti@gmail.com

प्रकाशन अनुक्रम - ७४०

प्रथम संस्करण - २०१६

मुखपृष्ठ - गंगाधर म्हमाने

अक्षर जुळणी - गायत्री कुंभार

मुद्रक - मिरर ऑफसेट, कोल्हापुर.

ISBN : 978-93-82028-92-5

स्वागत मूल्य - २००/-

(प्रस्तुत आलेखों में अभिव्यक्त विचार, दृष्टिकोण लेखक के स्वयं के हैं संपादक का अभिव्यक्त विचार एवं दृष्टिकोण से कोई संबंध नहीं है)

मैत्रेय पुष्पा के विज्ञान उपन्यास में नारी

डॉ. नाजिम शेख
अध्यक्ष, हिंदी विभाग,
श्री. विजयसिंह यादव
कला व विज्ञान महाविद्यालय
पेठ-वडगाव, जि.कोल्हापुर(महाराष्ट्र)

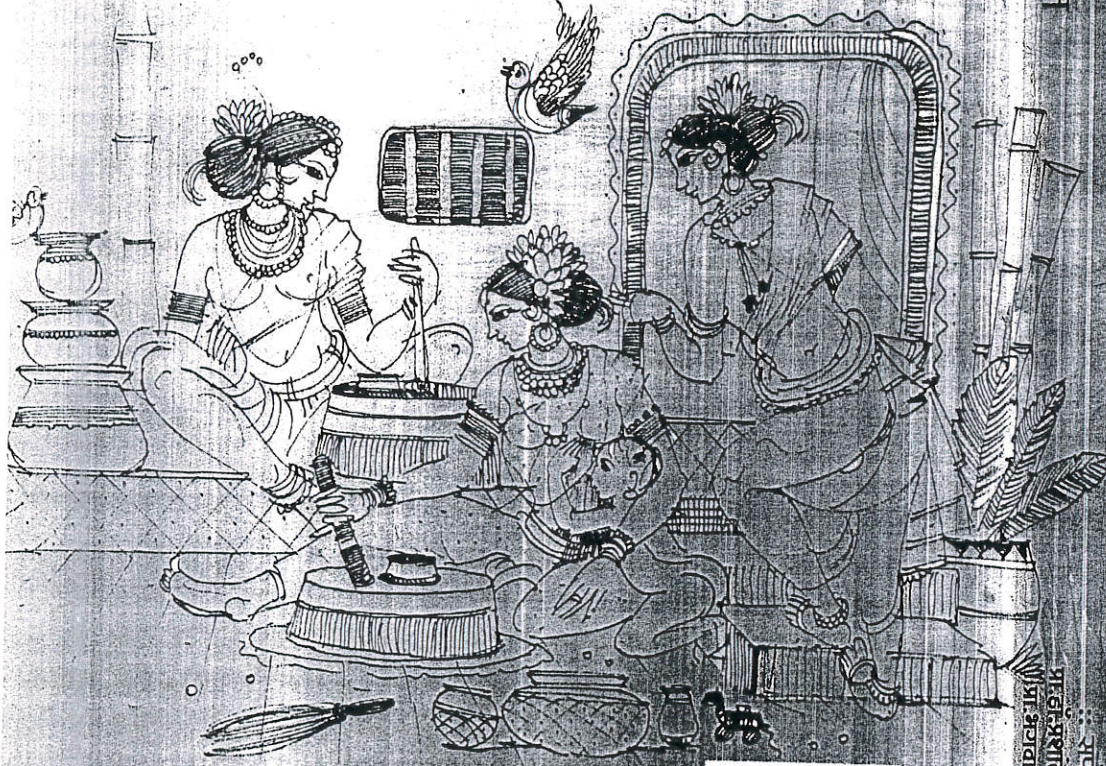
नारी को शक्ति का महान भंडार एवं परिवार की नींव माना गया है। चूंकि परिवार समुदाय की नींव है समुदाय राष्ट्र की अतएवं नारी ही समाज एवं राष्ट्र नौका की वास्तविक कर्णधार है। लेकिन फिर भी आज नारी की ऐसी स्थिति नहीं है। वर्तमान में भी वह पुरुष की दासी और प्रतांडित रही है। वैधानिक दृष्टि से नारी की स्थिति को उँचा उठाने के लिए चाहे कितने ही कदम उठाए गए हो लेकिन व्यवहारिक दृष्टि से उसके साध भेदभावपूर्ण रवैय्या, तथा उसका तिरस्कार, अपमान एवं प्रताडना ही हो रही है। अब भी उसका मत जानने के लिए गम्भीरता दर्शाई नहीं जाती, उसे पुरुष के समान नहीं समझा जाता तथा उसे उचित सम्मान नहीं दिया जाता। हर समाज में नारी की स्थिति सदैव दोयम दर्जे की ही रही है। पुरुष के समक्ष उसे सदैव ही कमजोर और निम्न स्तर का ही माना गया। समाज के सारे नीति नियम नारी के लिए ही बने हैं। वह स्वाधीन नहीं रह सकती, उसकी अपनी कोई गति नहीं है। हरदम उसे अपराधी घोषित किया जा रहा है। बिना वजह वह कुलटा, पतिता और न जाने कितने विशेषणों से कलंकित की जाती रही है।

विज्ञान' मैत्रेयी पुष्पाजी का सन २००२ में प्रकाशीत उपन्यास है, जिस में उन्होंने वर्तमान जीवन की त्रासदी को अभिव्यक्त किया है। उंचे पढ़े-लिखे डॉक्टर पेशे से जुड़े लोगों की मानसिकता भी नारी-शोषण की ही है इसे मैत्रेय पुष्पाजी ने अपनी अनोखी कथा के माध्यम से प्रस्तुत किया है। नारी के प्रति हुए अत्याचारों की गहरी अंतहीन वेदना को उन्होंने अभिव्यक्त किया है। नारी जीवन की विषमता और महानता दोनों का चित्रण विज्ञान' में दिखाई देता है। स्वातंत्र्योत्तर कालखंड में नारी विभिन्न क्षेत्रों में अपनी जिम्मेदारी संभालने लगी। उच्च प्रशासकीय आधिकारी, अध्यापक, कुलपति आदि पदों को तक उसने ग्रहण किया। उसकी बदलती सामाजिक भूमिकाओं के साथ उसकी समस्याएं भी बढ़ती रही। डॉ. नेहा अपने पति अजय से साफ-साफ कहती है- 'अजय,

Path Vadgaon, Dist. Kolhapur

साहचर्याने व सहकार्याने वागणारे, एकमेकांचे केवळ च नव्हे तर दोषही समजून घेणारे हे स्त्री-पुरुष एकमेकांना अधिक परिपूर्ण करतील. ते एक अशी समाजव्यवस्था निर्माण करतील, की जिच्यामध्ये कोणाचा श्वास गुदमरून जाणार नाही. कोणाची स्मिते कोमेजणार नाहीत. मानवी जीवनात परस्पर विश्वासाचा सुगंध दरवळत राहील. एका उत्कट आनंदाने हे जीवन बहरून येईल. येथे स्त्री व पुरुष यांपैकी कोणा एकाचा जय आणि पराजय असणार नाही. दोघांपैकी कोणा एकाचेच राज्य असणार नाही. जय झाला, तरी तो दोघांचा असेल, पराजय झाला, तरी तो दोघांचा असेल आणि राज्यही चालेल ते दोघाचेच !

आ. ह. साळुंखे
(‘हिंदू संस्कृती आणि स्त्री’ या प्रथातून)

आ. ह. साळुंखे
स्त्रीविषयक चिंतन

प्रा. प्रशांत गायकवाड
प्रा. भगवान फाळके

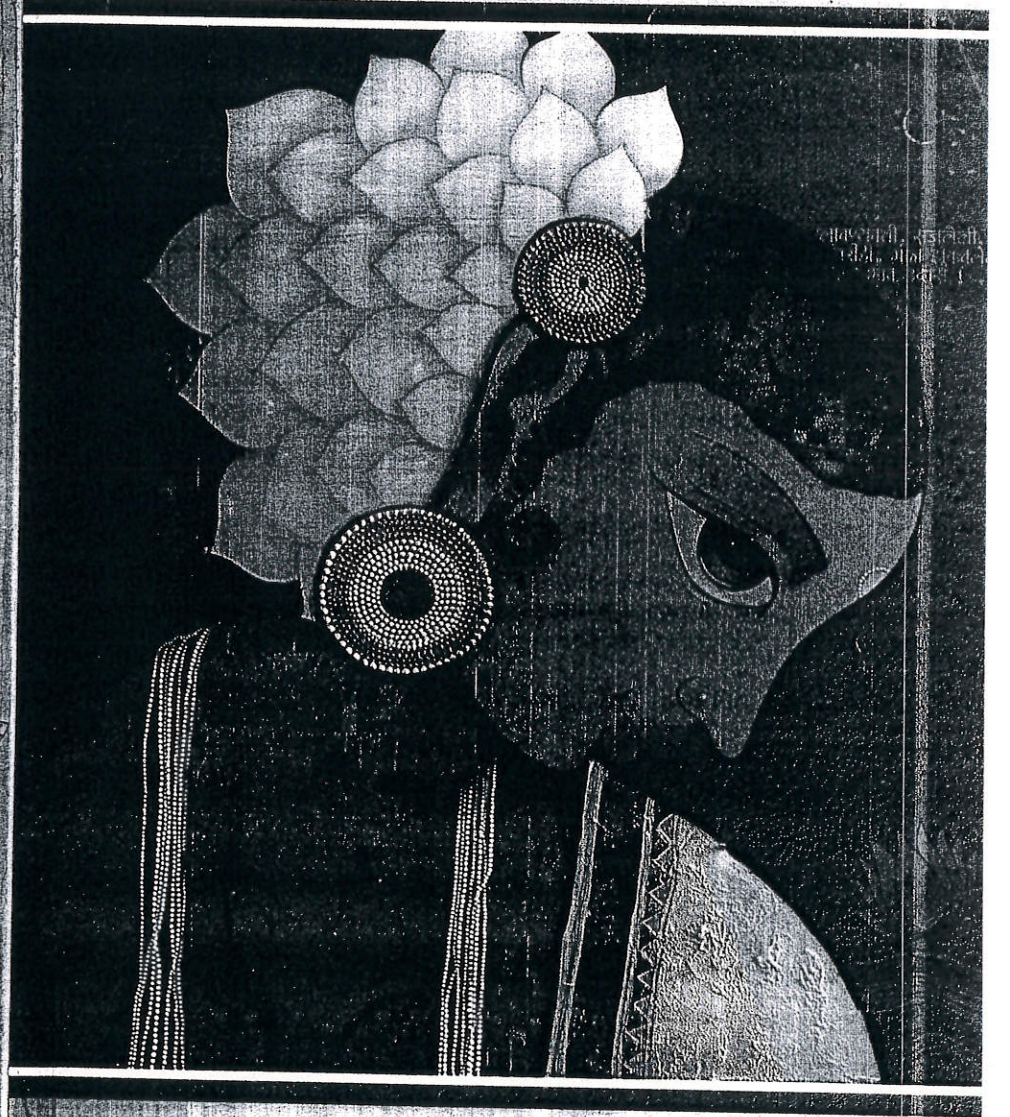
ISBN 978-93-84093-46-4

9789384093464
INR 200/-

लोकायत प्रकाशन, सातारा

आ. ह. साळुंखे स्त्रीविषयक चिंतन

:: संपादक ::
प्रा. डॉ. प्रशांत गायकवाड
प्रा. भगवान फाळके

२८ भाषणांतील स्त्रीविषयक वैज्ञानिक दृष्टिकोण

डॉ. प्रशांत गायकवाड

प्रस्तावना

डॉ. आ. ह. साळुंखे यांनी आपल्या भाषणांतून समाजातील अनेक महत्त्वाचे विषय हाताळलेले आहेत. त्यांपैकी स्त्रीविषयक चिंतन हा एक महत्त्वाचा विषय होय. आपण येथे 'अंधाराचे बुरूज ढासळतील', 'संवाद : सहृदय श्रोत्यांशी', 'हृदयातून हृदयांकडे' व 'ना गुलाम, ना उद्दाम' या भाषणसंग्रहांतील स्त्रीविषयक दृष्टिकोण समजून घेणार आहोत.

स्त्रीपुरुष-संख्येचा समतोल बिघडत आहे

भारतीय समाजात पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांची संख्या दिवसेंदिवस घटत आहे, ही चिंतेची बाब आहे. यामध्ये प्रगत विज्ञान तंत्रज्ञानाचा वापर करणारे विशेष प्रगत लोक आहेत. यात काही निरक्षर लोक असले, तरी हे प्रगत तंत्रज्ञान वापरणाऱ्यांच्या मदतीनेच तसे करतात, हे डॉ. साळुंखे यांचे मत आहे. स्त्री-पुरुष संख्येच्या बाबतीतील संतुलन बिघडण्यामध्ये इथली समाजव्यवस्था, धर्मव्यवस्था जशी कारणीभूत आहे, तशीच मुलांना झुकते माप देण्याची व मुलींना क्षुल्लक समजण्याची मानसिकता देखील तितकीच महत्त्वाची आहे. हे संतुलन बिघडणे धोक्याचे आहे, याची जाणीव करून देताना अखिल भारतीय सत्यशोधक समाजाच्या ३५ व्या राष्ट्रीय अधिवेशनात ते म्हणतात, "स्त्री-पुरुष-संख्येच्या बाबतीतील संतुलन कृत्रिम रीतीने बिघडवणं आपल्या समाजाला फार महागात पडल्याशिवाय राहणार नाही. आपला समाज त्यामुळ समस्यांच्या एका भयानक भोवऱ्यात अडकेलच, पण या प्रकारात आपल्या मनुष्यत्वाचा होणारा अधःपातही आपल्याला लज्जास्पद आणि लांछनात्मक बनवणारा असेल, यात शंका नाही." (अंधाराचे ..., पृ. ३७). हा धोक्याचा इशारा समजून आपण वेळीच सावध झाले पाहिजे, असे डॉ. साळुंखेना यातून सूचित करावयाचे आहे.

याच विषयाबाबत सोलापूर येथे झालेल्या आठव्या विद्रोही साहित्यसंमेलनाच्या अध्यक्षीय भाषणात डॉ. साळुंखे म्हणतात,

२९६ / आ.ह.साळुंखे : स्त्रीविषयक चिंतन

"स्त्री-भ्रूण-हत्येत सुशिक्षित लोक अधिक सामील आहेत

उदाहरण म्हणून स्त्री-भ्रूण-हत्येचा मुद्दा चर्चेला घेता येईल. गेल्या काही वर्षांत भारतात अशा प्रकारच्या एक कोटीहून अधिक हत्या झाल्याच्या बातम्या येत आहेत. या सगळ्या कु-प्रक्रियेत अशिक्षितांपेक्षा तथाकथित सुशिक्षितांची संख्या खूप अधिक आहे, यात शंका नाही. मनुष्यत्वाला अधःपातित, कलंकित करणारी अशी कृती करण्याच्या या इच्छेचं बीज त्यांच्या मनात कुठं तरी औपचारिक-अनौपचारिक शिक्षणातूनच रुजवलं जात आहे. याचा अर्थ आपण खोट्या प्रतिष्ठा जपण्यासाठी एक प्रकारचं विषक शिक्षणाच्या माध्यमातून त्यांच्या मनात पेरत आहोत, असं म्हणणं भाग आहे." (ना गुलाम, ना उद्दाम, पृ. १७०).

मुलगी व मुलगा यांच्या बाबतीतील आपली मने संतुलित बनवणे, हे मोठे आव्हान असल्याचे ते सांगतात. मुलगी जन्माला आल्याचा आनंद उत्सव साजरा करा, हे सांगताना डॉ. साळुंखे म्हणतात, "खरं तर 'मुलगी झाली म्हणून उदास होऊ नका' असं अडीच हजार वर्षांपूर्वी तथागतांनी सांगितलं होतं. आज स्त्रियांची कमी होणारी संख्या पाहता निदान स्त्री-पुरुषांच्या संख्येच्या बाबतीत संतुलन निर्माण होईपर्यंत 'मुलगी झाली म्हणून आनंदोत्सव साजरा करा' अशा अर्थाचं आंदोलन सुरू ठेवण्याची गरज आहे." (अंधाराचे ..., पृ. ३७).

साहचर्य- शिक्षण

स्त्री-पुरुषसंबंधांच्या बाबतीत आपल्या तरुण-तरुणींना योग्य वेळी आणि योग्य पद्धतीने सुजाण बनविणे फार महत्त्वाचे आहे. स्त्री-पुरुषसंबंधांच्या बाबतीत तरुणांना मार्गदर्शन करताना आपल्या साथीदाराचे शरीर, मन, बुद्धी, संस्कार, अनुभव, स्वभाव इ. गोष्टींचे नीट ज्ञान दिल्यास त्यांना आनंदमय आणि भावसमृद्ध जीवन जगणे शक्य होते, याचे भानही डॉ. साळुंखे आपल्याला करून देतात. स्त्री-पुरुषांनी एकमेकांना समजून घेताना शिक्षणाचे महत्त्वाही अधोरेखित करून ते म्हणतात, "स्त्री-पुरुषांनी परस्परांना समजून घ्यावं, त्यांनी एकमेकांचा आदर करावा, एकमेकांवर उत्कट प्रेम करावं आणि एकत्रितपणानं सुखी जीवन जगावं, यासाठी त्यांच्या मनावर नीट संस्कार करणं अत्यावश्यक आहे. यामधे आईवडील आणि इतर नातेवाईक अनौपचारिकपणे काही संस्कार करू शकतात." (अंधाराचे ..., पृ. ३७).

चक्रधर स्वामींचे मत

डॉ. साळुंखे यांनी चक्रधर स्वामींचा दृष्टान्त देऊन स्त्रियांचा जीव हा पुरुषांच्या

भाषणांतील स्त्रीविषयक वैज्ञानिक दृष्टिकोण / २९७

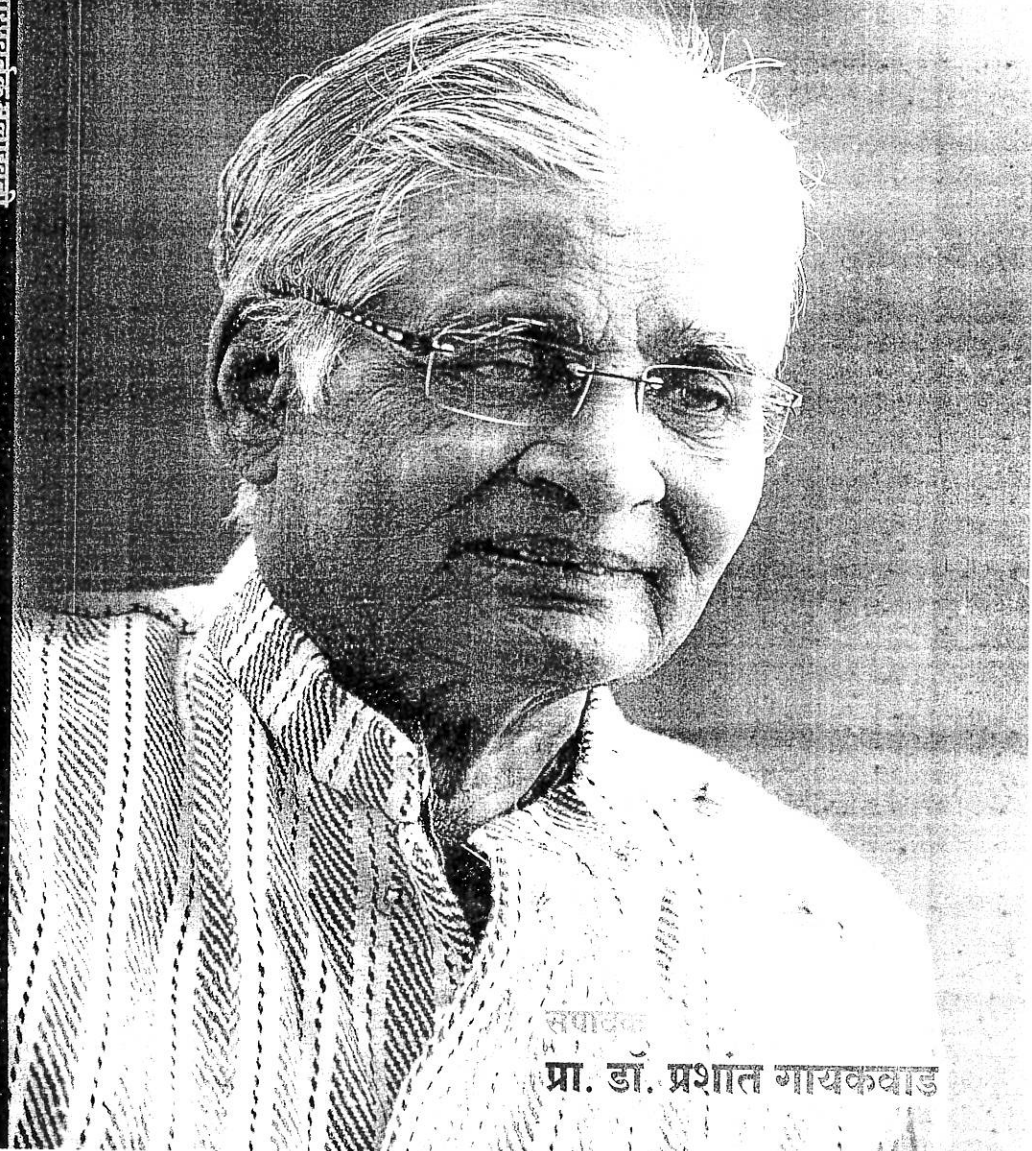
जागतिकीकरणासारख्या घटकांकडे तरुणांनी केवळ नकारात्मक दृष्टीने पाहू नये व त्यांची उपेक्षा करू नये. या घटकांमुळे तरुणांसाठी जगात कोठेही जाऊन कर्तृत्व गाजविण्याच्या संधी उपलब्ध झालेल्या आहेत. त्या संधींचा लाभ घेण्यासाठी तरुणांनी सज्ज झाले पाहिजे. कष्टाला पर्याय नाही, हे ओळखले पाहिजे. वेगाने येणारे नवे संशोधन आत्मसात केले पाहिजे. विविध प्रकारची कौशल्ये प्राप्त केली पाहिजेत. जगाच्या पाठीवर कोठेही जाण्याची तयारी ठेवली पाहिजे. या मार्गाने त्यांना अत्युच्च यश प्राप्त करता येईल, परंतु बेभान होऊन केवळ यशाच्या पाठीमागे धावण्याच्या नादात त्यांनी गैरवाजवी ताणतणाव मात्र ओढवून घेऊ नयेत. त्यासाठी त्यांनी आपल्यावर मानवी मूल्यांचे संस्कार करून घेतले पाहिजेत. अशा संस्कारांमुळेच अपयश कसे पचवावे, एवढेच नव्हे, तर यश कसे पचवावे, याचे भान प्राप्त होते. सावधगिरी बाळगली असता, तरुणांना यशाबरोबरच उच्च कोटीचा आनंद मिळवता येईल, तसेच स्वतः मिळवलेला आनंद इतरांनाही वाटता येईल.

डॉ. आ. ह. सालुंखे
(मुलाखतीमधून)

आ. ह. सालुंखे विचारप्रवर्तक मुलाखती

आ. ह. सालुंखे - विचारप्रवर्तक मुलाखती

संपादक : प्रा. डॉ. प्रशांत गायकवाड

लोकायत प्रकाशन, सातारा

ISBN 978-93-84091-54-5

9 789384 109154 5
INR - 200/-

संपादक
प्रा. डॉ. प्रशांत गायकवाड

मराठी कथेतील नवे वळण

परिव्राजक

डॉ. प्रशांत बाबासो गायकवाड

MARATHI KATHETIL NAVE VALAN

PARIVRAJAK

Dr. Prashant Babaso Gaikwad

प्रथमावृत्ती : जानेवारी २०१७

सर्व हक्क : ज्योती प्रशांत गायकवाड

ISBN - 978-93-84091-60-6

प्रकाशक : राकेश आ. साळुंखे B.E.

लोकायत, १३ यशवंतनगर,

गेंडामाळ, सातारा - ४१५ ००२.

दूरध्वनी : (०२१६२) २५०७२५/२५२७८८

मुद्रक : प्रिंट ओम ऑफसेट

२६९ ब/२, दौलतनगर, करंजे, सातारा

दूरध्वनी : (०२१६२) २३४०४९/२३२०८२

संगणक : कलाविष्कार ग्राफिक्स, सातारा

व मुखपृष्ठ मोबा. ९८६०९६३७०८

मूल्य : रुपये १२०/-

आंबेडकरी चळवळ

अथकपणे परिश्रम

डॉ. अच्युत माने, नि

आणि

प्रा. गौतमीपुत्र कांब

यां

डॉ. अमर कांबळे

- * सहायक प्राध्यापक : मा. श्री. अण्णासाहेब डांगे महाविद्यालय, हातकणंगले, जि. कोल्हापूर
- * अध्यक्ष : करुणा बहुउद्देशीय संस्था (रजि.)
- * अध्यक्ष : नालंदा अकादमी व नालंदा ग्रंथालय (रजि.)
- * सदस्य : रोटरी क्लब ऑफ इचलकरंजी सेंट्रल
- * माजी सदस्य : जिल्हा दक्षता समिती (महाराष्ट्र शासन)
- * प्रकाशित ग्रंथ : 'स्पर्धा परीक्षेला सामोरे जाताना' 'मराठी आदिवासी साहित्य'
- * श्रीलंका, थायलंड अभ्यास दौरा, विविध पुरस्काराने सन्मानित

शोभा चाळके-म्हमाने

- * कार्यकारी संपादक : निर्मिती संवाद (मासिक)
- * सचिव : सम्यक प्रतिष्ठान
- * सदस्य : निर्मिती विचारमंच, कोल्हापूर
- * संपादन : भारतीय स्त्रियांचे स्वातंत्र्य ?
- : जातीअंत : गौतम बुध्द ते कार्ल मार्क्स
- : गाणी जय ददलाची!
- : परिवर्तनवादी डॉ. बाबुराव गुरव समग्र साहित्य
- : प्रश्न बिस्कटलेल्या परिवर्तनवादी चळवळीचा
- : तत्त्वज्ञानी डॉ. ज. रा. दाभोळे

भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे राष्ट्रीयत्वाचे प्रतीक आहेत. 'जाती, धर्म, पंथ वंश यांच्या विविधतेत आणि एकमेकांना असमान किंबहुना दर्जाच्या उच्च-नीचतेचे श्रेष्ठत्व सजाल्या जाणा-या बहुभाषिक, बहुधर्मीय त्यात ही जातीय विभागणी असणा-या देशात राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण करणे हे अशक्यप्राय कार्य डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या द्रष्ट्या विचारसरणीमुळे भारतीय संविधानाच्या माध्यमातून शक्य झाले आहे. समग्र डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर समजून घेताना त्यांचे कार्य, विचार, तत्त्वज्ञान आणि द्रष्टेपण यांचा एकत्रित अभ्यास केल्यास डॉ. आंबेडकर ही निव्वळ एक व्यक्ती नसून राष्ट्रनिर्मितीची शक्ती आहे याची चिती आपणास येईल.

आदर्श विद्यार्थी, प्राध्यापक, पत्रकार, संपादक, लेखक, संशोधक, खुब्ज वाचक, शोधक, जलतज्ज्ञ, कायदेतज्ज्ञ, पुस्तकप्रेमी, कलाप्रेमी (संगीत, शिल्प), धर्मशास्त्राचे गाढ अभ्यासक, हिंदू कोडबील व स्त्री स्वातंत्र्याचे समर्थक, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेल्या विविध चळवळी, विमा धोरण, सामाजिक विचार, आर्थिक विचार सर्वसामान्यांपर्यंत पोहोचवणे हे काळाची गरज आहे. असंघटीत मजूर, कामगार यांच्याविषयी सजग असणारे, त्यांचे समूल्य जाणणारे, संघटन बांधणारे त्यांना हक्क आणि अधिकार देणारे शोषणमुक्त समाजरचनेचे पुरस्कर्ते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर होते. संविधानकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, त्यांचे शेती धोरण, शेती आणि शेतकरी यांची समकालीन प्रस्तुतता आज समजून घेतली पाहिजे. ओबीसी, मराठा, भटके विमुक्त, आदिवासी रामाजाच्या कन्याणासाठी लढणारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे अजूनही लोकांना गाहीत नाहीत. ते कार्य जनसामान्यात पोहोचवण्याची आपणा सर्वांची सामाजिक जबाबदारी आहे. भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील योगदान, त्यांचे राष्ट्रीय सुरक्षा व परराष्ट्र धोरण तसेच त्यांनी दिलेली धम्मदीक्षा हे मानवतेचा प्रवास असून जातीअंताच्या लढयाचे प्रणेते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आहेत.

निर्मिती संवाद प्रॉ. प्रा. लि.

८०३, क/२, सी बॉर्ड, सिध्दीश्री प्लाझा, राजाराम रोड, कोल्हापूर-४१६००३

मो. ९८९०५४३४०

वैचारिक किंमत २५०/- रु.

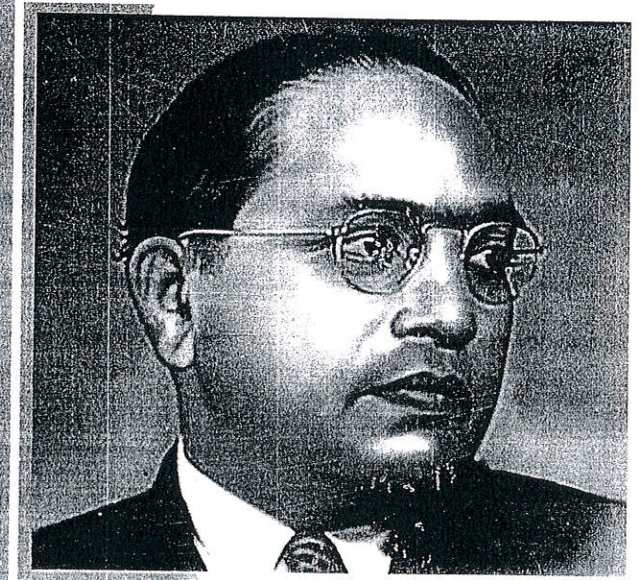

aninirmiti@gmail.com

निर्मिती संवाद प्रॉ. प्रा. लि.

संपादक डॉ. अमर कांबळे, शोभा चाळके-म्हमाने

समग्र डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

संपादक

डॉ. अमर कांबळे
शोभा चाळके-म्हमाने

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे बौद्ध धम्मासाठी योगदान

प्रा. डॉ. प्रशांत गायकवाड

श्री. विजयसिंह यादव कला व विज्ञान महाविद्यालय, पेठ वडगाव,
ता. हातकणंगले जि. कोल्हापूर.

बौद्ध धम्माचा जागतिक पातळीवर विचार करत असताना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या आगमनाने त्याचे दोन भाग करावे लागतात. एक भाग जो डॉ. आंबेडकरांच्या पूर्वीचा बौद्ध धर्म आणि दुसरा भाग की जो डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या यांनी दिलेला बौद्ध धम्म होय. यावरून डॉ. आंबेडकरांनी जागतिक पातळीवर बौद्ध धम्मासाठी केलेले युगप्रवर्तक कार्य लक्षात घेण्यात मदत होते.

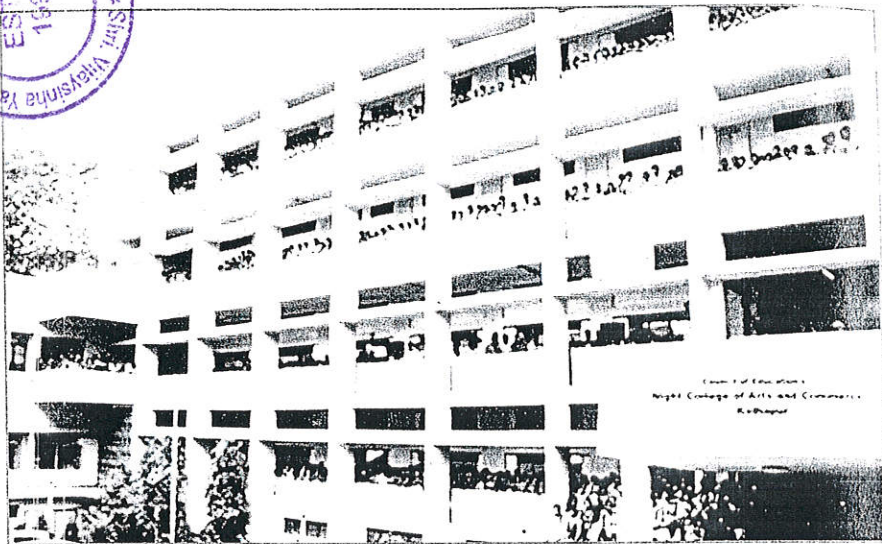
या संदर्भातील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी लिहिलेले ग्रंथ व साहित्य हे इंग्रजी भाषेमध्ये असल्यामुळे जागतिक पातळीवर त्याचे पडसाद उमटणे, हे स्वाभाविक होते. बाबासाहेबांनी त्यासाठी अहोरात्र परिश्रम घेतले. बौद्ध धम्माच्या दृष्टीने भारतातील स्थिती फारच चिंताजनक होती. देश-विदेशांतून साहित्य जमा करून त्यांनी त्याचा व्यासंग केला. पालीमधील तिपिटकापासून ते जगातील ग्रंथांच्या व्यासंगपूर्ण चिंतनाची जोड दिली. बाबासाहेबांनी पाली भाषेचे दोन कोश लिहिले. त्यापैकी एक कोश पाली भाषेतील शब्दांचा इंग्रजी अर्थ देणारा आहे, तर दुसरा कोश पाली भाषेतील शब्दांचा इंग्रजी, मराठी, गुजराती आणि हिंदी या भाषांमधील अर्थ देणारा आहे. त्यांनी पालीभाषेचे व्याकरण लिहिले आहे. तसेच बौद्ध पूजापाठातील अनेक पाली गाथांचा मराठी भाषेत अनुवाद केला आहे. 'THE BUDDHA AND HIS DHAMMA' हा युगप्रवर्तक ग्रंथ लिहिला आहे. या ग्रंथामुळे अखिल बौद्ध जगतापुढे बुद्धांचे नव्याने चित्रण मांडले गेले. त्याचा जगमानसावर फार मोठा ठसा उमटला. हा इंग्रजी ग्रंथ प्रामुख्याने पाली तिपिटकाच्या आधारे लिहिला आहे. १४ ऑक्टोबर १९५६ रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी केलेल्या महान अशा धम्मक्रांतीमुळे संपूर्ण जगाचे लक्ष तथागत बुद्धांकडे वेधले गेले. भारतीय समाज हा जाती जातींनी मिळून बनलेला असून जातिव्यवस्थेवर धम्म हाच एक अंतिम उपाय आहे. असे बाबासाहेबांचे मत होते. याबरोबरच बौद्ध धम्माची काही महत्त्वाची प्रतीके भारतीय समाजजीवनात पुनरुज्जीवित करण्याचे महान कार्य केले. यावरून जागतिक पातळीवरील त्यांचे बौद्ध धम्माला दिलेले योगदान लक्षात येईल.

आधुनिक काळात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी संपूर्ण विश्वाला बुद्धांकडे पाहण्याची एक नवी दृष्टी दिली. त्यांनी वस्तुनिष्ठ, विज्ञाननिष्ठ, शुद्ध सत्यान्वेकडे दृष्टीने बुद्धांचे आपल्या लेखनात केलेले चित्रण अत्यंत मूलगामी असे आहे. त्यांनी केलेली ग्रंथांची मांडणी आणि दृष्टिकोन समजून घेतल्याशिवाय तथागत बुद्धांच्याकडे जाणे मोठे जोखमीचे होईल. जागतिक पातळीवर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या साहित्यातील बुद्ध चित्रणाला चरित्र आणि तत्त्वज्ञानाच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्व आहे. त्यांनी संपूर्ण पाली तिपिटकाची मांडणी केली नसली तरी तथागतांविषयीच्या लेखनातून जे तत्त्वज्ञान आणि दृष्टिकोन समोर आणला हे अखिल बौद्ध जगतासाठी दिलेले योगदान आनन्यसाधारण आहे. ते थोडक्यात सूत्ररूपाने पुढील प्रमाणे समजावून घेऊ.

बाबासाहेबांचा पालीचा व्यासंग:

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जे साहित्य लिहिले त्यामध्ये महाराष्ट्र शासनाने त्यांचे जे साहित्य प्रकाशित केले त्यामध्ये १६ वा खंड आहे. तो त्यांच्या पालीच्या व्यासंगाची साक्ष देणारा आहे. त्यामध्ये पाली भाषेतील शब्दांचा इंग्रजीत अर्थ देणारा कोश तसेच पाली भाषेतील शब्दांचा इंग्रजी, मराठी, गुजराती आणि हिंदी या भाषांमधील अर्थ देणारे दोन कोश लिहिले आहेत. पाली भाषेतील वाक्यरचना कशी असावी? याविषयी इंग्रजी वाक्यांच्या अर्थासह विविध प्रकारची उदाहरणे देऊन विस्ताराने मार्गदर्शन करणारे पाली भाषेचे व्याकरणही लिहिलेले आहे. तसेच पाली गाथांचा मराठीत अनुवाद करून बौद्ध पूजापाठही लिहिला आहे. आपल्या आयुष्याचा मौल्यवान वेळ देऊन साधारणपणे बयाच्या पन्नाशीनंतर त्यांनी या कार्यास अधिक गती देऊन त्यासाठी आपल्या आयुष्यातील किमान १५ वर्षे खर्ची घातली आहेत. यासंदर्भात वसंत मून लिहितात, "Dr. Ambedkar was past 50 when he stated the compilation of the Dictionary— The Dictionary of the pali language taken up by Dr. Ambedkar for compilation when he was past 50. shows his indomitable spirit to look into the past, in order to know the present and to see the light for the future—The Justification for bringing out the dictionary of pali language lies in the fact that Dr. Ambedkar had his roots in the indian soil, and the pali language is an indispensable key to unlock the secrets of Buddhist India" यावरून बाबासाहेबांच्या पाली भाषेच्या व्यासंगाची स्पष्टता येते. 'द बुद्ध अँड हिज धम्म' हा ग्रंथ त्यांच्या

Editorial Board

- ✦ Editor in Chief Prin. Dr. S. B. Patil
- ✦ Editor Prof. Abhijeet Kamble
- ✦ Co-Editor Dr. Suresh J. Farakte Dr. Sunil P. Suryawanshi
- ✦ Members. Dr. Arun Shinde Prof. Akshata Gawade

ISBN-978-81-930943-3-4

ISBN-978-81-930943-3-4

Proceedings of Multi-Disciplinary National Seminar On
Recent Trends in Social Sciences, Languages, Literature,
Commerce, Science and Sports in India

Council of Education's

Proceedings of Multi-Disciplinary National Seminar On

**Recent Trends in Social Sciences, Languages, Literature,
Commerce, Science and Sports in India**

4th February 2017

COMMERCE

LANGUAGES

SOCIAL SCIENCES

SCIENCE

SPORTS

Council of Education's

Night College of Arts and Commerce, Kolhapur

ISBN-978-81-930943-3-4

'SOCIO-POLITICAL MOVEMENTS IN INDIA'

2016-17

EDITOR
SMT. S.A. JADHAV

CO-EDITORS
DR.SMT. S.S. PATIL
SMT. S.A. DESAI

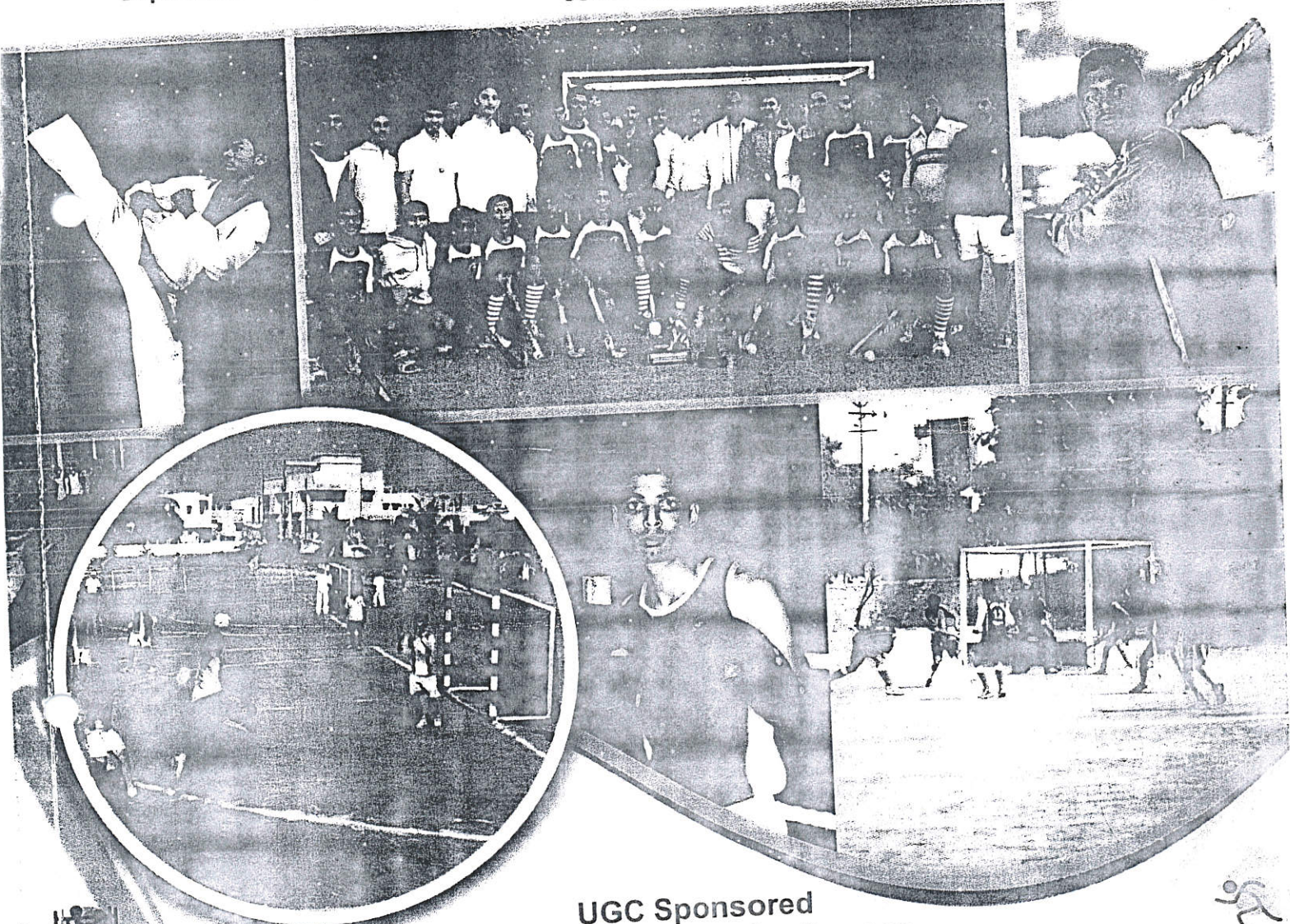
Walwa Taluka Education Society's

YASHWANTRAO CHAVAN ARTS AND COMMERCE COLLEGE

S. D. Patil Nagar, Urun-Islampur Tal. Walwa, Dist. Sangli 415 409

Organised by
Department of Physical Education

Organises in collaboration with
Shri S. D. Patil Charitable Trust Islampur
Senior College Physical Education Teachers Association

UGC Sponsored
Two Day National Conference
ON

FITNESS AND WELLNESS OF PEOPLE THROUGH SPORTS AND GAMES

2nd & 3rd December, 2016

Chief Editor
Dr. H. A. Narayankar

Co-Editor
Mr. V. B. Patil

INDEX

Sr. No	Article Name	Author Name	Page No.
1	Yoga for Fitness and Wellness	Dr. M.G.Vagh	17
2	Yoga is A Traditional Exercise and Way of Modern Human Life	Dr.O.P.Aneja	20
3	Psychology in Sports and Games	Dr. Deepak S. Patil (Dange)	24
4	Roll of Yoga in Personality Development	Ramhari Shivaji Nagtilak	27
5	A Comparative Study of Endurance among Tribal Students and Non Tribal Students of Nanded District in Maharashtra	Mr. Thakur Arjunsing Narayansing, Mr.Patil Sunil Hanumantrao	31
6	Importance of Health & Physical Fitness in our Life	Mr. Thakur Arjunsing N., Surwase H. L., Kakde B.P.	34
7	Role of Sports Psychology to Improve Confidence in Sports	Balasaheb Dattatrya Waghachavare	37
8	Importance of Fitness and Wellness in Sports and Physical Education	Prof. B. D. Patil	40
9	Importance Of Hygiene For Health	Dattatray M Birajdar	46
10	Physiological Fitness of Female College Players from Walwa Tehsil of Sangli District, Maharashtra	Subhash A. Janrao, Ramesh M. Gejage	49
11	An Inculcation of Values through Education	Dr. Wangwad V.S., Mrs. Shreedevi A. Pawar (Hirugade), Shri. Harshkumar A.Pachore	55
12	Importance of Application of Yoga in All Sports for Fitness and Wellness and Stress Management and Need of New Concept of Mental Health and Physical Training	Dr. Hemant Hindurao Patil	61
13	Football in India : Problems and Solution	Prof. Dr. Abhijit A. Vanire	65
14	Knowledge of Narcotic and its use among University Sports Persons in Maharashtra	Mr. Mayur Mohanrao Shinde	70
15	Role of Psychology for Success in Sports	Dr. Atul Tanaji Lakde	79
16	Comparative Study of Physical Fitness between Residential and Non-Residential School Students of Sangli District	Mr.Patil Mahesh Rangrao Patil	82
17	Ethics and Values in Sports and Games	Shantaram Shankar Mali	87
18	The Importance of Yoga and Sports for Fitness and Wellness	Mr.Mahadeo Sukhadeo Suryawanshi	92
19	Effects of Yoga on Mental and Physical Health	Pardeep Kundu	97

YOGA FOR SPORTS PERFORMANCE

Dr. R. B. Deshmukh

Research Guide & Director of Physical Education,
Nagnath Mahavidyalaya, Aundha Nagnath,
Dist: Hingoli (Email: rbdeshmukh539@gmail.com)

Mr. S. M. Patil

Research Student & Director of Physical Education,
Shri. Vijaysinha Yadav Arts & Science College,
Peth Vadgaon, Dist: Kolhapur,
(Email: sunil.patilvyc@gmail.com)

Introduction

In recent era more focus is on health aspects especially women health. The concept of health is not new to us but now days it came into focus as central issue. Just a few years ago, fitness enthusiasts had few options if they wanted to try out a yoga class. Today, yoga is a mainstay on the program schedules of most health clubs, personal training studios, YMCAs and corporate fitness centers. Unlike many other forms of training, the practice of yoga unfolds over time to reveal many layers of physical benefits and personal revelations. Now, more and more people are discovering the myriad ways that yoga can be used to improve athletic performance—from increasing mental concentration and improving flexibility and balance to preventing common injuries and honing skills in a particular sport. Whether by creating an entire training program for elite athletes or by simply integrating a few yoga poses into an existing group fitness class, fitness professionals at all levels can use yoga as an effective cross-training tool for their own athlete clients.

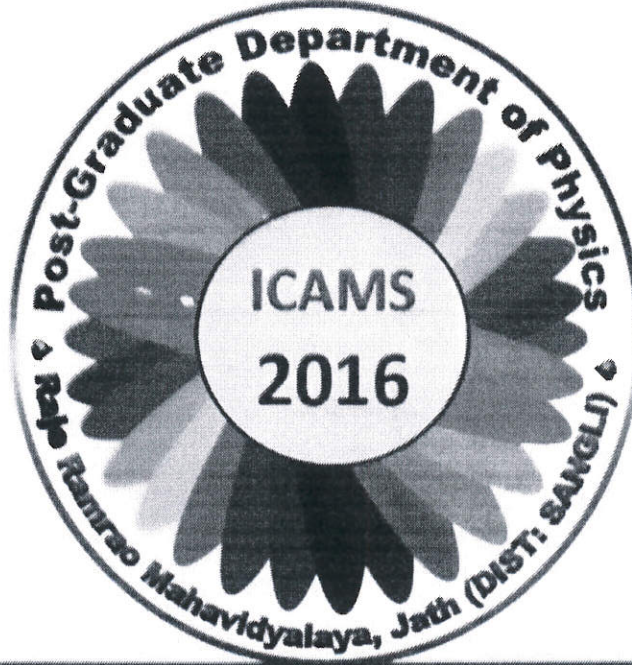
Health, Sport & Well-being

During recent decades, there has been a progressive decline in the level of physical activity in people's daily lives in developed countries. For a majority of people, little physical effort is involved any more in their work, domestic chores, transportation and leisure. Whilst specific health risks differ between countries

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Raje Ramrao Mahavidyalaya, Jath

Dist: Sangli (Maharashtra State) India 416404.

Proceeding of International Conference on Advances in Materials Science

Vol-II

ISBN 978-93-5254-490-5

DR. S. Y. HONAGEKAR
Editor in Chief

MR. SANJEEV P. DALAWAI
Associate Editor

DR. SANJAY S. LATTHE
Associate Editor

DR. SHRIKANT R. KOKARE
Editor

Synthesis of Superhydrophobic Silica Coatings on Different Substrates

Sandip Patil^a, M R Shedam^b

^aVijaysinh Yadav Arts, Commerce & Science college, Petvadagaon

^bShri Padmibhusan D.B.Patil Research center, The New College, Kolhapur.

*Corresponding Author: mahadev.shedam@yahoo.com

Abstract:

Superhydrophobic silica coatings were formed on three different metal substrates using sol-gel dip coating method. Surface morphological studies shows that the film involves both micro-nano scale hierarchical structures. Highest static contact angle was above 164° on alumina substrates. FESEM images of a top view of the coatings on different substrate shows that the surface is microscopically rough, which has a porous morphology. FTIR studies confirm formation of silica network. Such a transparent, adherent and super hydrophobic silica coating could find application in windshields of the cars as well as for the transparent coating on the solar cell panels.

Keywords. sol-gel growth; coatings; annealing; surfaces

1. Introduction:

Barthlott and Ehler discovered in 1990 that the self-cleaning property of the lotus leaf is because of the high density of minute surface protrusions. This phenomenon is known as “lotus leaf effect” [1]. The superhydrophobic surfaces inspired by lotus leaves, which has contact angle greater than 150° and sliding angle less than 10° attracted much interest from both industry and academia due to their usability in self cleaning surfaces[2], anti-icing systems [3], marine fouling [4], and so on.

The various methods for the preparation of superhydrophobic surfaces since last two decades have been reported, such as phase separation, solution immersion, template method, emulsion, wet chemical reaction, electrospinning, deposition. It has been demonstrated that sol-gel derived silica coatings exhibit comparable or even superior properties, such as homogeneity, purity, easy processing and ability to coat large and complex area substrate, compared to coatings prepared by other techniques [5]. The sol-gel processing gives a very wide flexibility in preparation of materials and control composition and optical properties of them. The sol-gel processing provides the novel route for the preparation of such hydrophobic coatings. The dip coating method to fabricate the superhydrophobic silica film on various substrates such as alumina, bronze and copper is studied.

2. Experimental:

The methyltrimethoxysilane (MTMS) based organically modified alcosol is used for the deposition on a different metal substrates. A coating sol was prepared by keeping the molar ratio of

MTMS: MeOH: H₂O constant at 1: 5.63: 1.58, respectively with PMMA 7 wt% and 0.5 M NH₄F as a catalyst for which we get maximum hydrophobicity. The cleaned metal substrates were slowly immersed into the beaker containing silica sol at a speed of 25 mm/min. The coated metal substrates were dried at room temperature and then annealed at 150 °C for 3 h to remove residual solvent.

The surface morphology of coating was examined by Field emission-Scanning electron microscopy (FE-SEM) (JEOL JSM- 7001F, Japan). Fourier Transform Infrared (FT-IR) spectra were recorded with a Perkin-Elmer, model no. 783. The sessile drop method was used for measurements of contact angle by double distilled water (>18 M_Ω cm), the experiments were performed with help of goniometer (Rame hart Instrument Co., Model 501F1, USA)

3. Result and Discussion:

3.1 Surface morphological studies

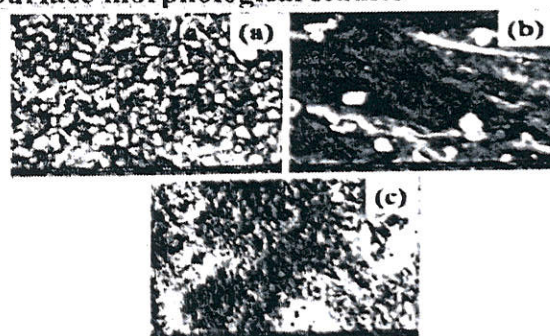

Fig. 1: SEM images of silica coating on different metallic substrates (a) aluminum substrate, (b) bronze substrate and (c) copper substrate

अवधार : श्री जयनारायण स्नातकोत्तर महाविद्यालय, लखनऊ, उ०प्र०।

शोध पत्रों एवं लेखों में निहित विचार लेखकों के अपने हैं। सम्पादक का हमसे सहमत होना अनिवार्य नहीं है।

- पुस्तक : मुक्तिबोध : सृजन के विविध आयाम
सम्पादक : डॉ. वन्दना श्रीवास्तव
डॉ. रमेश प्रताप सिंह
डॉ. देविका शुक्ल
© : सम्पादक मण्डल
प्रकाशक : आराधना ब्रदर्स
प्रकाशक एवं वितरक
124/152-सी, गोविन्द नगर,
कानपुर - 208 006 (उ०प्र०)
मो०: 0512-2651490, 09935007102
E-mail : aradhanabooks@rediffmail.com
ISBN : 978-81-89076-97-9
संस्करण : प्रथम 2017
मूल्य : ₹ 700 /-
शब्द साज : शिखा ग्राफिक्स, कानपुर
मुद्रक : ज्ञानोदय प्रिन्टर्स, कानपुर

Muktibodh-Srijan Ke Vividh Aayam

By : Vandana Srivastva, Ramesh Pratap Singh, Devika Shukla

Price : Seven Hundred Only.

हिंदी का आत्मकथा साहित्य

सम्पादक
डॉ. प्रतिभा येरेकार
डॉ. प्रकाश शिंदे

मूल्य : पांच सौ पंचानवे रुपये मात्र

पुस्तक	:	हिन्दी का आत्मकथा साहित्य
संपादक	:	डॉ. प्रतिभा येरेकार, डॉ. प्रकाश शिंदे
प्रकाशक	:	विकास प्रकाशन 311 सी, विश्व बैंक बर्रा - कानपुर - 208 027
संस्करण	:	प्रथम, 2016
आवरण सज्जा	:	छपाई घर, ब्रह्मनगर, कानपुर
शब्द सज्जा	:	रिचा ग्राफिक्स, नौबस्ता, कानपुर
मुद्रक	:	साक्षी ऑफसेट, यशोदा नगर, कानपुर
मूल्य	:	595/-
ISBN	:	978-93-81279-76-2

TRUE COPY

Principal
Shri V. J. Sinha Yashoda Arts & Science Col
Peth Vadgaon

First Impression: 2017

©Editor

Shri. Swami Vivekanand Shikshan Sanstha's
Smt. A. R. P. Kanya Mahavidyalaya,
Vivekanand Colony, Near Laykar Talkies
Ichalkaranji (MS) 416 115

ISBN: 978-93-83587-20-9

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage and retrieval systems without permission in writing from the copyright owners.

DISCLAIMER

The authors are solely responsible for the contents of the papers compiled in this volume. The publishers or editors do not take any responsibility for the same in any manner. Errors, if any, are purely unintentional and readers are requested to communicate such errors to the editors or publishers to avoid discrepancies in future.

Publisher:

Ajanta Prakasha
Jaisingpura, Near University Gate
Aurangabad (MS) 431001
Email : ajanta1977@gmail.com
Ph. 0240-6969427

Printed By,

Shreekant Computers & Printers,
Opp. KhareMangal Karyalaya,
Shivaji University Road, Kolhapur
Mob. 9890499466, 8483829154

Cost: ₹ 420/-

Smt. Akkatai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji

1980 के बाद की हिन्दी कविता में स्त्री लेखन की प्रवृत्तियाँ

डॉ. राहदेव वर्षा निवृत्ती
श्री विजयसिंह यादव महाविद्यालय,
पेठ वडगाव, ता. हातकणंगले,
जि. कोल्हापूर
varsha.sahadev@gmail.com

प्रारंभ से लेकर आजतक की कविता ने स्त्री की महिमा गायी है। समकालीन हिन्दी कवयित्रीयोंने स्त्री-अधिकारों के पक्ष में बात की है। विलकुल प्राचीन काल से सारे लोकगीत पुरुषों, स्त्रियों ने ही रचे जो दुनिया की सर्वाधिक मर्मस्पर्शी कविताएँ हैं। आधुनिक काल में महादेवी वर्मा, सुभद्राकुमारी चौहान और रशीद जहाँ जैसी लेखिकाओं ने स्त्रीजीवन, मन और आंतरीक लालसा को उद्यम आवेग के साथ व्यक्त किया। आज तो हिन्दी में अनेक कवयित्रियाँ सक्रिय हैं। इतनी बड़ी संख्या में इतनी श्रेष्ठ कवयित्रियाँ इससे पहले कभी नहीं हुई। ये कवयित्रियाँ लगातार हिन्दी कविता के परिदृश्य को व्यापक बना रही हैं। अनामिका, गगन गिल, सविता सिंह, कात्यायनी, निर्मला पुतुल, निर्मला गर्ग, अनीता वर्मा, इन्दिरा इन्दु, राजी सेठ, क्षमा कौल, स्नेहमयी चौधरी, कमल कुमार आदि अनेकानेक स्त्री-कवियों की कविताएँ केवल स्त्री-मुक्ती की चेतना को ही नहीं वरन् सम्पूर्ण समाज के रूपांतर की कामना को वाणी दे रही हैं।

समकालीन हिन्दी कविता में स्त्री लेखन का जब हम अध्ययन करने लगते हैं तो मेरी दृष्टि से सर्वप्रथम जो प्रवृत्ति दृष्टिगत होती है वह है - 'अस्मिता की खोज'। आज के समय भी सर्वाधिक उन्नत, स्वतंत्र एवं समानतावादी समाज में भी स्त्री सबसे कम स्वाधीन हैं। मानव-जीवन के प्रारंभिक वर्षों को छोड़ दे तो स्त्री बंदी जीवन ही बिताती रही है। आज के स्त्री लेखन में नायिका न तो भोग्या बनना चाहती है न पूज्या; बल्कि एक हाड-मॉस की स्त्री की तरह बराबरी और प्रेम चाहती है। समकालीन कविता इसी अस्मिता की पहचान करवा देती है। सुब्रह्मण्य भारती के शब्दों में -

"नाचों! खुशियों मनाओ! / जे कहते थे कि स्त्रियों का पुस्तक छूना पाप है/ वे मर चुके हैं,
/ जो मूर्ख कहते थे की/ वे स्त्रियों को घरों में कैद कर देंगे/ वे अब अपनी सुरत नहीं
दिखा सकते/ उन्होंने हमारी जगह घर में दिखायी/ जैसे हम कोई बैल हों जो/ चारा खाए
पीटा जाए और/ मुँह बन्द करके काम करे/ हमने यह सब खत्म कर दिया है/ नाचो गाओ
खुशी मनाओ!"¹

इसलिए आज की कविताएँ नारी-मुक्ति की दृष्टि से महत्वपूर्ण हैं। आज की नारी को वह पुरुष के समकक्ष दर्जा देने की बात करते हुए नारी के अस्तित्व एवं महत्व वर प्रकाश डालती है। समाज में आज भी नारी को देखने का दृष्टिकोन नहीं बदला है। पुरुष हमेशा नारी पर दबाव डालता है। वह उसका शारीरिक और मानसिक दोनों रूपों में शोषण करता है। उसे उसके सम्मान, गरिमा और अस्मिता से दूर रखता है।

आज के स्त्री-लेखन ने अपनी कविता के माध्यम से स्त्रियों के अस्मिता के संकट के लिए मौन को जिम्मेदार माना है। और स्पष्ट किया कि अस्तित्व का संकट है तो उसका विरोध, विद्रोह के माध्यम से किया जा सकता है। 'बिटिया मुर्मू के लिए-3' कविता में निर्मला पुतुल ने स्त्री की अस्मिता की तलाश की है-

"बताओ दिल पर हात रखकर सच-सच/ तुमने क्या-क्या बचाया अपने भीतर
संकट के इस दौर में .../ बचा सके मेरा विश्वास
मेरी तस्वीर, मेरे खत, मेरी स्मृतियों/ मेरी रींग, मेरी डायरी, मेरे गीत
मेरा प्यार, मेरा सम्मान, मेरी इज्जत/ मेरा नाम, मेरी शोहरत, मेरी प्रतिष्ठा?
... लड सके अपने अस्तित्व और इज्जत के लिए।"²

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार' - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Smt. Meenalben Mehta College, Panchgani

(Arts, Commerce & Science)

(Affiliated to Shivaji University, Kolhapur)

Tal. Mahabaleshwar, Dist. Satara (M.S.) Pin 412805

Proceeding of U. G. C. Supported National Conference on
Bharatratna Dr. Babasaheb Ambedkar : An Architect of Modern India

Editor

Mr. Annasaheb Wasekar

Co-Editors

Dr. Tukaram Rabade | Prof. Rajaram Kamble | Dr. Vikas Sarnaik

ISBN : 978-819309434-3

Estd. 1945

Kasegaon Education Society's

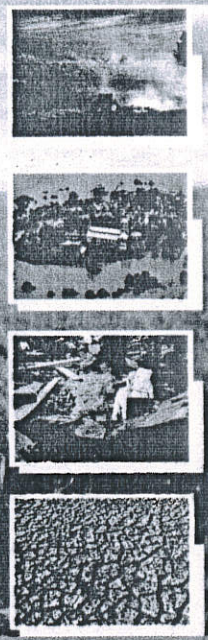
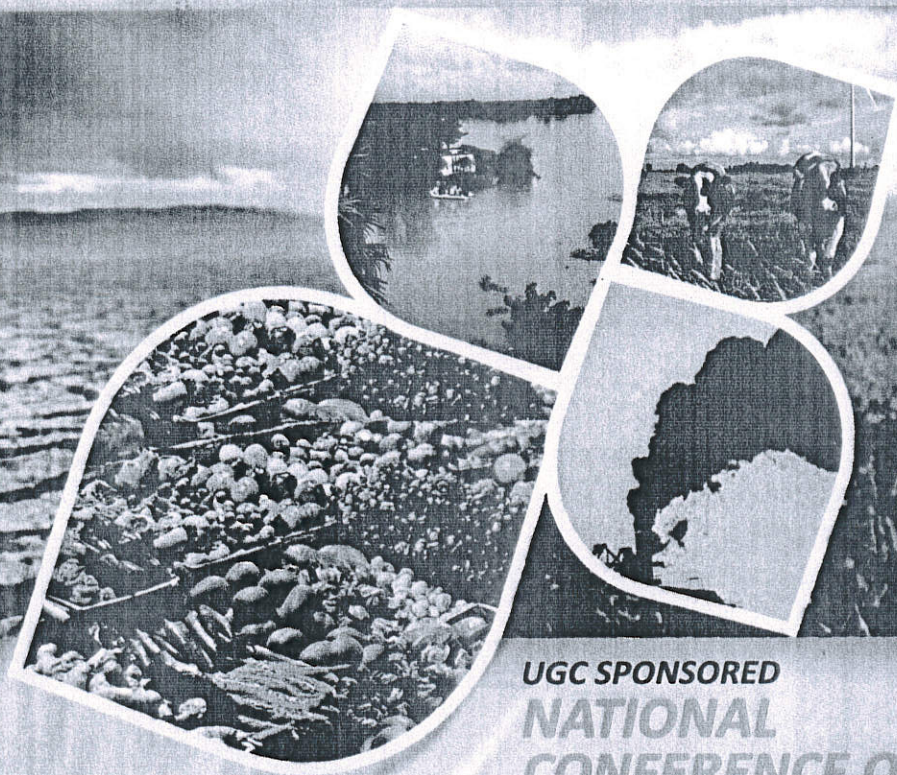
ARTS & COMMERCE COLLEGE, ASTHA

NAAC 'B'

Tal. Walwa, Dist. Sangli. Maharashtra 416301

Estd. 1965

Email : san.accastha@gmail.com Website : www.aaccashta.org

UGC SPONSORED
NATIONAL
CONFERENCE ON

"ENVIRONMENTAL ISSUES OF AGRICULTURE DEVELOPMENT IN INDIA"

11th & 12th August, 2016

Editor,
Dr. Arun B. Patil

Organized by
Department of Geography
ARTS & COMMERCE COLLEGE, ASTHA

In Association with
Shivaji Vidyapeeth Bhoogol Shikshak Sangh, Kolhapur.

SUSTAINABLE AGRICULTURAL DEVELOPMENT WITH REFERENCE TO NEW ECONOMIC ERA

MR. ASHOK V. JADHAV*

DR. DINKAR K. MORE**

- * Assistant Professor & Head, Department of Economics, ShriVijaysinhaYadav Arts & science college, PethVadgaon, Dist- Kolhapur
- ** Associate professor & Head, Department of Business Economics, Smt K. R. P KannyaMahavidalayaIslampur, Tal- WalwaDist- Sangli

ABSTRACT

India has been witnessing a blinding pace of growth and development in recent times. There is talk of the country leapfrogging into the league of developed nations sooner than later. But this growth has raised concerns from sundry quarters as regards its basic texture and health. Experts are now calling for "sustainable development" and the term has gained currency in the last few years. In spite of fast growth in various sectors, agriculture remains the backbone of the Indian economy. This paper attempts to tackle and explore the issue of sustainable development in agriculture in India. Further it aims to compare the sustainable agriculture system with the traditional system and the current system in practice, across the dimensions of ecological, economic and social sustainability. It also tries to give long term solutions to solve the problems plaguing the system so that sustainable practices can be promoted and practiced.

Introduction

Agriculture sector is the most important position in Indian economy, as it is one of the largest private businesses in India, which continues to dominate the change in economy through its links of various sectors of production and markets. The role of agricultural sector in Indian economy can be seen through its contribution to GDP (Gross domestic Product) and employment. This sector also contributes significantly to sustainable economic development of the country. The sustainable agriculture development of any country depends upon the judicious mix of their available natural resources. In fact agriculture determine the fate of a country like India where about two-thirds of the population still lives in rural India with agriculture as its livelihood, in spite of the increasing urbanization that has been taking place since many decades. Therefore if agriculture goes wrong, it will be really bad for the economy as the falling of agricultural growth not only affects employment but GDP too (thus increasing poverty). The larger objective for the improvement of agriculture sector can be realized through rapid growth of agriculture which depends upon increasing the area of cultivation, cropping intensity and productivity. But for a country like India, increasing productivity is more important than the rest of the two. This is simply because of increasing urbanization, industrialization and the limited land size of the country.

Sustainable Agriculture Development

The issues of sustainable development can be discussed under three broad types of farming systems viz. traditional production system, modern agriculture system and sustainable agriculture system. Further we can compare them across three dimensions, ecological, economic and social sustainability.

अज्ञान, अविद्या के कारण जड़मति होना जिनकी नियति बन गयी। जीवंत प्राणी होकर भी निर्जीव पुतले बनकर विचरण करनेवाले बेजान समुदाय को सदियों से अन्याय तथा अत्याचार को चुपचाप झेलने के लिए विवश कर दिया गया। इन अभागों के संताप को प्रस्फुटन प्रदान करने हेतु भारत भूमि के क्षितिज पर डॉ. बाबासाहब आंबेडकर नामक तेजपुंज अवतरित हुआ, जिसने इन निर्जीव बुतों में प्राण भर दिया। गुलामों को गुलामी का एहसास दिलाकर स्वयं प्रकाशित बनने के लिए शिक्षा का महामंत्र प्रदान किया। जिससे भारत की संस्कृति में एक नवीन पर्व का आगमन हुआ जो सच्चे अर्थों में मुक्तिपर्व सिद्ध हुआ। इसी पर्व ने अन्याय, अत्याचार तथा शोषण के प्रति हुंकार भर दिया। यही हुंकार दलित साहित्य के रूप में साहित्य में गुंजायमान हो गयी। सदियों की पीड़ा, वेदना साहित्य में प्रखर विद्रोह के रूप में अवतरित होने लगी। दलित जीवन की पीड़ा, वेदना, हुंकार, विद्रोह को वाणी प्रदान करने में अन्य विधाओं की अपेक्षा आत्मकथा नामक विधा की अत्यंत महत्वपूर्ण भूमिका रही है। प्रस्तुत ग्रंथ इस दिशा में मात्र एक लघु प्रयास है।

A. R. PUBLISHING CO.
Publishers & Distributors

1/11829 Panchsheel Garden, Naveen Shahdara
Delhi-110032, Mob. 09968084132, 09910947941
e-mail: arpublishingco11@gmail.com

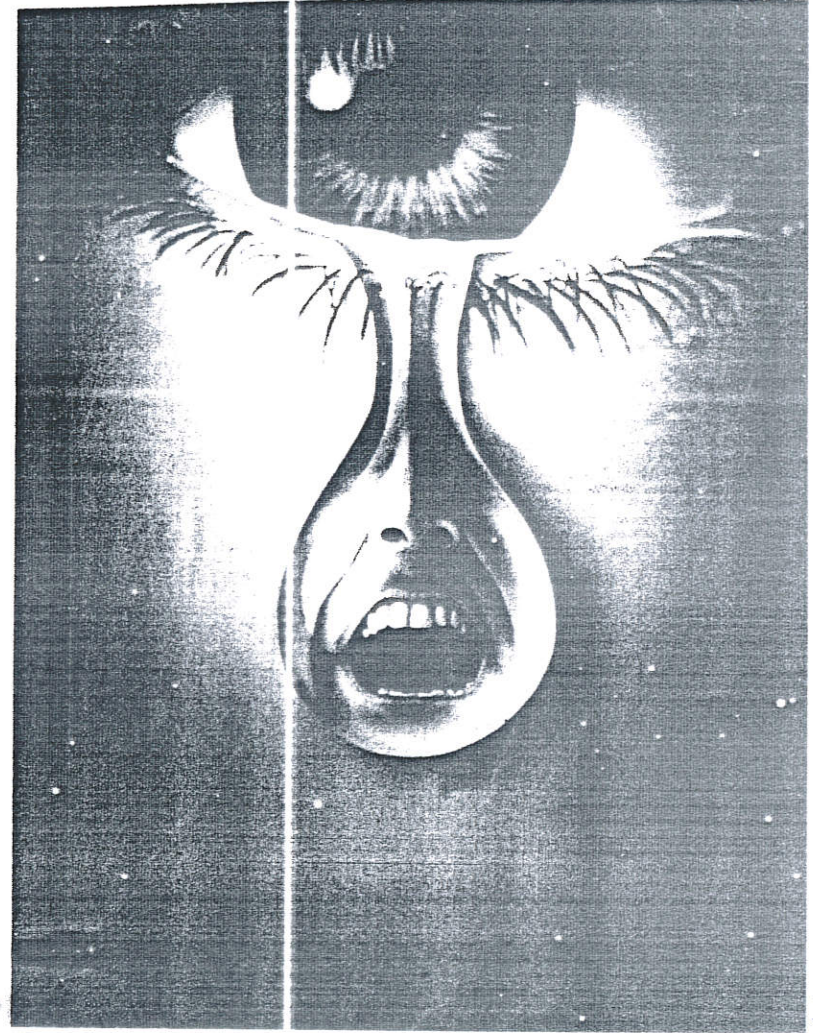

दलित आत्मकथा एवं आत्मकथाकार

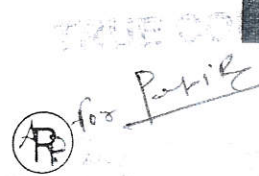
संपादक

डॉ. संदीप श्रीराम पाईकराव
डॉ. ख़ाज़ी मुख्तारोद्दिन

दलित आत्मकथा एवं आत्मकथाकार

16-17

संपादक

डॉ. संदीप श्रीराम पाईकराव
डॉ. ख़ाज़ी मुख्तारोद्दिन

मराठी से हिन्दी में अनूदित आत्मकथा 'अखूत' —प्रा. विद्या आडभाई	71
आत्मकथा 'एक भंगी कुलपति की अनकही कहानी' —डॉ. जे. सैन्टामरै	76
दलित आत्मकथा 'अपने-अपने पिंजरे' —वी. तीरूमला देवी	82
'अपने-अपने पिंजरे' की ऊर्ध्व मुखी यात्रा : एक अध्ययन —डॉ. के.वी. कृष्णमोहन	85
'जूटन' में चित्रित सामाजिक जीवन —एम. रघुनाथ	90
दलित जीवन का आईना 'जूटन' —डॉ. डी. उमादेवी	96
सूरजपाल चौहान कृत 'तिरस्कृत' (दलित जीवन का दस्तावेज) —डॉ. आर. श्रीदेवी	101
'शिकंजे का दर्द' में अभिव्यक्त दलित स्त्री जीवन का संघर्ष —एम. मधुकर राव	107
'शिकंजे का दर्द' स्त्री व्यथा की कथा —डॉ. सन्तोष विजय येरावार	112
लेखक परिचय	118

‘दोहरा अभिशाप’ दलित स्त्री के संघर्ष की कहानी

डॉ. सहदेव वर्षारणी निवृत्तीराव

कौमल्या वेंमंत्रो द्वारा लिखित 'दोहरा अभिशाप' सन् 1999 में प्रकाशित हिन्दी की पहली दलित स्त्री की आत्मकथा है। यह आत्मकथा दलित स्त्री के संघर्ष की कहानी है। इसमें 1906 से लेकर आ. तक के दलित समाज की यथार्थवादी नज़र देखी जा सकती है। यह दलित बच्चों, स्त्रियों और पूरे दलित समाज की तस्वीर है। विशेषतः दलित स्त्री साहित्य की अनुपम और अद्वितीय कृति है। दलित साहित्य विमर्श में इस कृति का कई मायनों में विशेष महत्व है। पहला तो यह कि यह हिन्दी का पहला ऐसा आत्मवृत्त है जिसे एक दलित लेखिका द्वारा लिखा गया है। दूसरा यह है कि लेखिका ने स्वयं दलित होने के कारण जिस ईमानदारी और प्रतिबद्धता के साथ दलित महिलाओं के उत्पीड़न और संघर्ष को दिखाया है वह अपने आप में अद्वितीय है। तीसरा यह कि यह तीन पीढ़ी की कथा है जिसमें लेखिका की माँ भागेरथी, नानी आजी और स्वयं लेखिका के जीवन का मार्मिक एवं विशद चित्रण हुआ है। 'दोहरा अभिशाप' जब छप कर आया था तब लेखिका की स्त्री मुक्ति की धारणा को लेकर कई दलित साहित्यकार उन पर व्यक्तिगत आरोप लगाने तक से नहीं चूके। उस समय इन रुढ़िवादी दलित लेखकों द्वारा उनके लेखन और निजी जीवन पर कई प्रश्नचिन्ह खड़े किये गये थे परन्तु प्रश्नचिन्ह कितने भी खड़े हों आत्मवृत्त में उठाए गये दलित स्त्री के संघर्ष और त्याग को झुठला नहीं सकते। स्वयं लेखिका के शब्दों में—“पुत्र, भाई, पति सब मुझ पर नाराज हो सकते हैं, परन्तु मुझे भी तो स्वतन्त्रता चाहिए कि मैं अपनी बात समाज के सामने रख सकूँ। मेरे जैसा अनुभव और भी महिलाओं को आये होंगे परन्तु समाज और परिवार के भय से अपने अनुभव समाज के सामने उजागर करने से डरती हूँ और जीवनभर घुटन में जीती हूँ। समाज की आँखें खोलने के लिए ऐसे अनुभव सामने आने की जरूरत है।”